

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Souhra výtvarné a verbální složky v knihách pro děti v posledních sedmdesáti
letech

Harmony of the visual and verbal component in childrens' books over the last
seventy years

Alžběta Dvořáková

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Hausenblas

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Odevzdáním této diplomové práce na téma Souhra výtvarné a verbální složky v knihách pro děti v posledních sedmdesáti letech potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze diplomové práce je identická s její tištěnou podobou.

V Praze 17. 4. 2019

V první řadě bych na tomto místě ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce PhDr. Ondřeji Hausenblasovi, který mi věnoval nejen svůj čas. Jsem mu velice vděčna za jeho komentáře a doporučení, která mě motivovala k dokončení práce. Nesmím zde zapomenout poděkovat i rodičům, sestře Aničce a Tomášovi za veškerou podporu při studiu na Pedagogické fakultě. Zejména děkuji tátovi za to, že nás celý život vede k lásce ke knihám a výtvarnému umění.

ABSTRAKT

Diplomová práce se věnuje souhře ve výtvarné a verbální složce knih pro děti. V teoretické části vymezuji základní pojmy této oblasti (výtvarná složka, ilustrátor, verbální složka ve smyslu tvorby slovesné, spisovatel), které definuji s ohledem na odbornou literaturu, která se k tomuto tématu váže. Dále se snažím prezentovat vybrané názory odborníků na literaturu pro děti a mládež, kteří se zvolenému období také věnovali a doplňují je o mé komentáře. Za popularizaci dětské knihy vděčím nejen odborníkům, ale i těm, kteří skrze ocenění popularizují literaturu pro širokou veřejnost.

Nabízím vybraný přehled autorů dětské literatury, kteří se věnovali knize v posledních zhruba sedmdesáti letech, tzn. ve druhé polovině 20. století až po dnešek. U jednotlivých literárních děl popisuji, kde vnímám souhru obou složek. Třídím vybrané knihy a představuji mé vlastní rozdělení z hlediska vzájemného vztahu textu a výtvarné složky.

Praktická část diplomové práce představuje soubor čtyř odučených hodin literární výchovy a jedné hodiny výtvarné výchovy. Pracuji s knihou Františka Skály „Jak Cílek Lídu našel“ a nabízím přípravy na vyučování, popisy a analýzy po odučení.

Na výzkumné části se mnou spolupracovali žáci třetího ročníku na fakultní základní škole v Praze. Jednotlivé hodiny jsou připravené s ohledem na souhru výtvarné a verbální složky zmíněného literárního díla.

KLÍČOVÁ SLOVA

knihy pro děti, výtvarná složka, ilustrace, verbální složka, souhra, vnímání

ABSTRACT

The subject of this diploma thesis is the harmony of the visual and verbal component in childrens' books. In the theoretical part, fundamental definitions of the underlying terms (visual component, ilustrator, verbal component in its written context, writer) with respect to scientific literature are given. Further, carefully selected opinions of experts on childrens' literature are delved into and supplmeneted with author's comments. The popularization of books for children is to be credited not only to experts from the specified field, but also to individuals who promote them to the general public by recognition awards.

A detailed overview of authors of the past 70 years, i.e. from the turn of the first and second half of the 20th century up until today, is presented. The harmony of both, the visual and verbal component present in their works is further enquired. Selected books are introduced and classified in terms of the connection of their text and artistic components.

The practical part of this thesis introduces the aggregate of conclusions drawn from teaching four lessons on the subject of literary education and an additional lesson on art education. The book used in class was Frantisek Skala's "Jak Cilek Lidu nase!". This work presents the preparation materials, descriptions of the lessons and an ex post analysis.

The research part was developed with help of students of the third grade at an elementary school in Prague which is under the auspices of the faculty. Individual lessons were prepared with respect to the examined linkage of the verbal and visual component in the aforementioned writing.

KEYWORDS

childrens' books, visual component, ilustration, verbal component, harmony, perception

Obsah

Úvod	8
1 Kniha jako literárně výtvarný celek	10
1.1 Výtvarná složka	10
1.2 Ilustrátor.....	11
1.3 Verbální složka	12
1.4 Spisovatel.....	13
2 Kniha pro dětského čtenáře	14
2.1 Čtenář (divák)	16
2.2 Ocenění knih pro děti a mládež	17
2.2.1 IBBY.....	18
2.2.2 Zlatá stuha	18
2.2.3 Magnesia Litera	19
3 Knihy pro děti v posledních sedmdesáti letech	20
4 Ilustrátor a autor textu jsou dvě různé osoby.....	23
4.1 Ilustrace Jiřího Trnky v knihách Františka Hrubína	23
4.2 Ilustrace Květy Pacovské v knize Ilji Hurníka	24
4.3 Ilustrace Adolfa Borna v knihách Miloše Macourka a Martiny Drijverové.....	25
5 Ilustrátor a autor textu v jedné osobě.....	26
5.1 Jiří Trnka.....	26
5.2 Daisy Mrázková.....	27
5.3 Alois Mikulka	28
5.4 Pavel Čech	29
5.5 Petr Nikl.....	30
5.6 František Skála.....	30

5.7	Petr Sís	32
5.8	Petr Horáček	34
6	Vybudování metodologie na konkrétních dílech.....	37
6.1	Ilustrace doplňuje text.....	37
6.2	Text doplňuje ilustraci	37
6.3	Ilustrace zobrazuje zlomové/nezlomové/jiné body textu.....	38
6.4	Doslovná ilustrace zobrazuje vše, o čem se píše v textu	38
6.5	Ilustrace vysvětluje metafory	38
7	Hodiny literární výchovy a hodina výtvarné výchovy	40
7.1	Výběr knihy	40
7.2	Plánování vyučovacích hodin	41
7.3	Autorská kniha Jak Cílek Lídu našel	41
7.4	František Skála.....	42
7.5	Stručný obsah knihy.....	42
7.6	Čtenáři ze 3. třídy.....	43
7.7	První hodina – literární výchova.....	44
7.7.1	Příprava první hodiny (literární výchova)	45
7.7.2	Popis průběhu hodiny	46
7.7.3	Analýza hodiny – reflexe.....	49
7.7.4	Závěr z odučené hodiny.....	51
7.8	Druhá hodina – literární výchova	52
7.8.1	Příprava druhé hodiny (literární výchova).....	52
7.8.2	Popis průběhu hodiny	54
7.8.3	Analýza hodiny – reflexe.....	56
7.8.4	Závěr z odučené hodiny.....	58

7.9	Třetí hodina – literární výchova.....	59
7.9.1	Příprava třetí hodiny (literární výchova).....	59
7.9.2	Popis průběhu hodiny	62
7.9.3	Analýza hodiny – reflexe.....	64
7.9.4	Závěr z odučené hodiny.....	65
7.10	Čtvrtá hodina – výtvarná výchova	66
7.10.1	Příprava čtvrté hodiny (výtvarná výchova).....	66
7.10.2	Popis průběhu hodiny	68
7.10.3	Analýza hodiny – reflexe.....	71
7.10.4	Závěr z odučené hodiny.....	72
7.11	Pátá hodina – literární výchova.....	72
7.11.1	Příprava páté hodiny (literární výchova).....	73
7.11.2	Popis průběhu hodiny	76
7.11.3	Analýza hodiny – reflexe.....	77
7.11.4	Závěr z odučené hodiny.....	82
	Závěr.....	83
	Seznam použitých informačních zdrojů	84

Úvod

K výběru diplomové práce na katedře literatury mě přivedl můj dlouhodobý zájem o literaturu. Protože studuji obor učitelství pro první stupeň základní školy, zaměřila jsem v posledních letech svůj pohled právě na dětskou knihu. Snažím se o to, abych si připomněla mou četbu z dětství, která dodnes ve mně vyvolává vzpomínky. Zároveň sleduji i současnou literaturu pro děti a mládež, abych jednou mohla dovést žáky ve své třídě ke stejné lásce ke knihám, kterou mám od dětství i já, díky rodičům a učitelům, kteří mě ke čtenářství vedli.

V průběhu studia jsem si zároveň zvolila specializaci, které jsem se chtěla intenzivněji věnovat. Vybrala jsem si výtvarnou výchovu. Výtvarná část společně s textem vytváří celek – dětskou knihu.

V prvních kapitolách popisuji důležité pojmy, které se vážou k tématu mé diplomové práce Souhra výtvarné a verbální složky v knihách pro děti v posledních sedmdesáti letech. Knihu chápu jako literárně výtvarný celek, proto mluvím o souhře výtvarné a verbální složky.

V diplomové práci se snažím zmínit poznatky odborníků na dětskou literaturu, které doposud byly veřejně publikovány. Je zřetelné, že této oblasti se prozatím věnovala menší pozornost než jiným oborům v literatuře. Jsem zároveň velice vděčná, že tu máme díla autorů, jako je profesor František Holešovský, Blanka Stehlíková nebo Martin Reissner, díky kterým se stále dětská literatura dostává do podvědomí širší veřejnosti a je průběžně mapována. Dalšími, kdo podporují kvalitní dětskou knižní tvorbu, jsou vyhlašovatelé literárních ocenění. I ti mají významné zásluhy v této oblasti a své místo v diplomové práci.

Díky profesoru Františku Holešovskému jsem si určila zásadní milník v dětské literatuře, který určil záběr zhruba sedmdesátiletého období dětské literatury, to znamená s nástupem nové poválečné generace od přelomu 50. a 60. let dvacátého století, zároveň i s rozvojem specializované nakladatelské činnosti pro děti a mládež, byť ve státně monopolním pojetí, a zejména s kulturně-politickým a společenským důrazem na význam literatury pro děti a mládež. Knihy z tohoto období přinášejí originální přístupy do vlastní tvorby při zpracování výtvarné složky knihy a zároveň tvořivě navazují na vše vývojově podstatné meziválečné éry (tvorba Josefa Lady, Josefa Čapka, Ondřeje Sekory a některých dalších). Zmíním zde za reprezentanta zralé generace zejména Jiřího Trnku nebo

z nově nastupující generační vlny Květu Pacovskou, kteří do ilustrace vložili zcela osobité výtvarné prvky. Zároveň text literárních autorů respektovali a přispěli tak k naprosté souhře obou složek.

Ve výběru literárních děl pro dětského čtenáře zmiňuji další významné osobnosti, které ovlivňují směr, kterým se literatura pro děti a mládež ubírá. Konkrétní autoři textů a ilustrací jsou zástupci z velké skupiny umělců, kteří se věnují dětské literatuře v posledních sedmdesáti letech. Výběr jsem vytvořila z pohledu čtenáře. Zmíněné knihy patří mezi ty, které mě výrazně zaujaly svou grafickou podobou, originálním přístupem a zpracováním, a v neposlední řadě zřetelnou souhrou výtvarné i verbální složky. Knihy dělím do dvou rozdílných celků. První skupinu tvoří výtvarníci, kteří doprovázejí verbální složku jiného literárního autora. Do druhé skupiny jsem zařadila autory, kteří jsou tvůrci obou složek současně.

Při čtení dětských knih jsem pozorovala, jak spolupracuje text a ilustrace. Myslím si, že v dětské knize si text přímo žádá zobrazení. V praktické části diplomové práce jsem se věnovala i otázce, jak žák ilustraci čte a proč v knize ilustrace je.

V závěru teoretické části jsem popsala systém, který definuje míru a způsob souhry obou složek. Ilustraci vnímám jako doprovodný prvek, který text doplňuje, zobrazuje jeho zlomové i nezlomové body. Setkáváme se i s ilustrací, která je doslovným zobrazením psaného textu. Za mistrovskou souhru považuji zobrazení metafor v ilustračním díle. Snažím se popsat, v jakém vztahu může být verbální a výtvarná složka.

Za důležitou část diplomové práce považuji přípravy na vyučovací hodiny spolu s jejich reflexemi. Tato zkušenost mi ukázala možnosti, jak pracovat se souhrou výtvarné a verbální složky v knize v rámci hodin literární výchovy, ale zároveň i ve výtvarné výchově. Pro mou práci jsem si vybrala literární dílo Františka Skály *Jak Cílek Lídu našel*. Upřesňuji, proč jsem si knihu vybrala, jak jsem následně plánovala vyučovací hodiny a popisuji celý jejich průběh. Zásadním aktérem procesu čtení je čtenář, proto zmiňuji žáky ze 3.A z fakultní základní školy v Praze, kteří spolupracovali společně se mnou na ověřování.

Psaní diplomové práce mi přineslo nový pohled na dětskou literaturu a otevřelo další možnosti pro práci učitele na prvním stupni základní školy v hodinách literární výchovy. Věřím, že mé poznatky poslouží nejen mě v učitelské praxi. Byla bych ráda, kdyby se diplomová práce stala inspiračním zdrojem i pro další učitele a zájemce o dětskou literaturu.

1 Kniha jako literárně výtvarný celek

Kniha je s námi už stovky let a od vynalezení knihtisku se stala dostupnější nejširšímu okruhu čtenářů. V Příručním slovníku jazyka českého nacházíme definici knihy, že se jedná o „*silnější svazek listů*“. Za zásadní považuji to, že na jednotlivých listech je zastoupena nejenom verbální, ale často i výtvarná složka. Dětská kniha většinou už dnes není jen text. Na čtenáře působí i grafické zpracování díla a jeho ilustrace. Kouzlo opravdové knihy vnímám také ve zmíněném svazku listů. Možnost držet knihu fyzicky v ruce přináší čtenáři nevšední zážitek.

Pro vznik literárního díla je nejdůležitější osobou autor, který vymyslí téma, námět a příběh knihy. Rozhodne, o čem kniha bude. Zásadní otázkou je, zda autor textů bude zároveň autorem ilustrací. Poté mluvíme o autorských knihách, kterým se věnuje v literatuře pro děti například Pavel Čech, Petr Horáček, Alois Mikulka, Daisy Mrázková, Petr Sís, František Skála, Jiří Trnka a mnoho dalších. S označením autorská kniha se setkáváme například v publikaci Typo:Grafik:um od autorů Vladislava Rostoka a Dušana Junka (2016), která se věnuje převážně vizuální stránce knihy. Daleko častěji se ale setkáváme se spoluprací dvou osob – autora textů (spisovatel) a autora ilustrací (ilustrátor).

Tištěnou knihu chápou jako celek, který funguje v jisté souhře a vyváženosti obou složek. Je nutnou součástí života každého čtenáře, který je důležitým subjektem pro samotné čtení knihy.

1.1 Výtvarná složka

Výtvarnou složkou mám na mysli ilustrace, ale i grafickou úpravu celé knihy. Nejčastěji se setkáváme s tím, že ilustrátor se věnuje ilustracím v knize a grafická stránka je přenechána dalšímu specialistovi. Tak je tomu v příkladech, které uvádím jako doporučenou literaturu pro dětského čtenáře v jedné z dalších kapitol.

Grafickou úpravou prochází obálka knihy, která má jako první upoutat zvědavého čtenáře, i samotný text. Důležitý je též výběr druhu písma. Všechny tyto aspekty vytváří společně knihu jako výtvarný celek.

Za ilustraci považujeme „vyobrazení v tištěném textu“, jak je zmíněno v Příručním slovníku jazyka českého.

Ilustrace je zásadním prvkem pro dětského čtenáře, protože ten vnímá výtvarnou složku daleko intenzivněji než složku verbální. Impulz k podnětům v dítěti vyvolává velmi silně právě ilustrace (M. Reissner, 2015).

Setkat se s originálním výtvarným objektem umělce je složitější. Dostupná je právě ale pro všechny knihy. Kniha získává díky ilustracím ještě osobitější vzhled. Ilustrátorův rukopis čtenář identifikuje během okamžiku (J. Dvořák, 2014, 9).

Ilustrační dílo je dnes jedno z významných odvětví výtvarného umění. Jedná se o autorskou tvorbu, která doprovází literární dílo. U některých knih dokonce ilustrační dílo převažuje nad dílem literárním. Mám na mysli například ilustrace Kamila Lhotáka, třeba ztraktivňující daný titul.

Zajímavým literárním dílem, které zde v závěru kapitoly zmíním, je autorská kniha Bernarda Grangera, který při své tvorbě využívá uměleckého pseudonymu Blexbolex. Jeho kniha Prázdniny maximalizuje výtvarnou složku a naprosto minimalizuje složku textovou. V této knize nacházíme pouze ilustrace a je na čtenáři, o jaké své další představy knihu doplní.

1.2 Ilustrátor

Ilustrátor je ten, kdo opatří text ilustrací. Nejčastěji se jedná o umělce, který se věnuje nejen volné tvorbě. Při vzniku knihy je zásadní, aby ilustrátor souzněl se záměrem autora textu. Jeho úkolem je text doprovodit. Ilustrátor má důležitou roli v tom, že nemá text zastínit nýbrž pozdvihnout k dokonalosti a zejména k působivosti.

Petr Voit (2006, 403) v Encyklopedii knihy zmiňuje, že ilustrátor má za úkol tvořit ilustrace. Zároveň v širším slova smyslu můžeme chápat úlohu ilustrátora tak, že pro knihu vyvábí i tištěné typografické prvky.

Jak jsem již zmiňovala, může se stát, že autor textů a ilustrací je jedna a ta samá osoba. Na první pohled tuto skutečnost hodnotím jako ideální. Zamýšlím se zároveň nad tím, že i

rozdílnost autorů výtvarné a verbální složky přináší čtenáři dva různé pohledy, které mohou obohatit čtenářský zážitek. Nedá se tak říci, která autorská cesta je lepší. Obě nám přinášejí nevšední prožitek.

Ilustrátor volí vhodnou výtvarnou techniku pro zpracování ilustrace. Dříve ilustrace v knihách pro děti byly odvozené od vývoje techniky tisku, zpočátku to byly dřevoryty, poté ocelorytiny, litografie a chromolitografie (barvotisky) až po dnešní vícebarevný ofsetový tisk.

Z hlediska historie za naprosto zásadní dílo považuje nejen Blanka Stehlíková (1984, 11) knihu *Orbis Pictus* od Jana Amose Komenského. Právě v této knize se setkáváme od začátku s autorským záměrem, který kladl důraz na obrazovou složku díla.

V dalších etapách můžeme sledovat proměny ilustrace k perokresbám, malbám, linorytům a v dnešní době i fotografii nebo digitálnímu umění, kdy ilustrace vznikají ilustrátorovi na obrazovce počítače. Můžeme tak sledovat výrazné změny, které ilustraci potkávají do současnosti. Ve svém výběru literatury pro děti a zároveň v praktické části diplomové práce zmiňuji autorské knihy Františka Skály – *Jak Cílek Lídu našel*, *Skutečný příběh Cílka a Lídy*. Obě knihy přináší místo tradiční malované nebo kreslené ilustrace fotografický seriál. Velmi netradiční a moderní zpracování ilustrace můžeme také vidět v knize *Kočička z kávové pěny* od ilustrátorky Evy Volfové, která knihu doprovodila ručním vyšíváním. Jsme zde svědky toho, jak různorodá může být výtvarná složka literárního díla.

1.3 Verbální složka

Verbální složkou míním především autorův text, který vypráví nejčastěji příběh a je hlavním nositelem tématu knihy, to znamená zejména slovní nebo slovesnou součást tvorby. Do verbální složky zároveň řadím také doplňující textové části knihy: titulní list, věnování, ediční poznámku, obsah, rejstřík, bibliografie nebo tiráž. Každá publikace má odlišně strukturovanou verbální složku.

V samotném textu vidím odlišnosti v rozdělení jeho částí. Někteří autoři volí kapitoly různých délek. Jiný text zůstává jako celek bez přerušování. Rozdílu si všímám i například ve formě textu. Poezie a próza také rozlišuje ze své podstaty rozvržení verbální složky.

Poezie umožňuje autorovi text tvořit ve verších. V próze se nejčastěji setkáváme s větami, které jsou členěny v odstavce.

1.4 Spisovatel

Vycházím opět z vymezení slovníkového hesla, které můžeme dohledat ve Slovníku spisovné češtiny. Spisovatel je ten, kdo „*tvoří literární díla*“.

S knihou v ruce bez váhání určíme, kdo je spisovatel. Jeho jméno najdeme již na obálce nebo přebalu knihy. Zároveň autorovo jméno dohledáme i v tiráži, kde je bezpodmínečně uvedeno.

Spisovatel je hlavním tvůrcem knihy a podoby celého textu. Jeho podíl na knize je natolik významný, že nejde nahradit nikým jiným. Právě spisovatel je nejčastěji prvním, kdo ovlivní vznik celé knihy.

Knihu netvoří spisovatel sám, spolupracuje v týmu několika profesionálů. Na pomoc má nejčastěji ilustrátora, který obohatí text o výtvarnou složku. Mezi další zúčastněné patří grafik, který připravuje publikaci k tisku. Záslužnou práci má také editor nebo redaktor, který dovede korigovat práci i například několika spisovatelů a docílí vyváženosti a smysluplného spojení různorodých textů.

Cílem práce každého spisovatele je, aby se kniha stala úspěšnou mezi čtenáři. Každý se orientuje na odlišnou skupinu čtenářů podle společných zájmů a dalších specifik. Spisovatele můžeme označit i jako autora nebo tvůrce. Tato všechna označení využívám v diplomové práci k označení osob spisovatelů, kteří vytvářejí knihy, které nás čtenáře budou zajímat a bavit.

2 Kniha pro dětského čtenáře

Mezi odborníky nacházíme různé pohledy na literaturu věnovanou dětskému čtenáři. Snažila jsem se porozumět tomu, jak vnímají knihy následující znalci oboru literatury pro děti a mládež – profesor František Holešovský, Blanka Stehlíková a univerzitní pedagog Martin Reissner. Všichni tři tito významní autoři kladou velký důraz na ilustraci, neopomíjejí však ani verbální složku literárního díla. Jak uvedl František Holešovský ve své publikaci „*Dětská kniha znamená jednotu slova i obrazu.*“ (1982, 7) V závěru této kapitoly si dovoluji doplnit můj komentář k tomuto tématu.

Profesor František Holešovský byl autorem, který se celý život věnoval mapování nejen české ilustrace v knihách pro děti a mládež. Byl jedním z prvních, kdo popsal teorii tohoto oboru. Jeho dílo nám přináší rozmanitý přehled autorů a popisy jejich zaměření v tvorbě. Jako zkušený pedagog, si byl vědom důsledků estetických, psychologických, sociologických i výchovných, které kniha dětskému čtenáři přináší. (1977, 7) Kladl důraz na literární i výtvarnou složku díla, jak můžeme sledovat v jeho rozsáhlém díle.

Zároveň právě on si všiml nástupu nové generace ilustrátorů, mezi které zařadil například Jiřího Trnku nebo Antonína Strnadela. Oba tito výtvarníci vystupují z řad ostatních z důvodu naprosté odlišnosti výtvarného zpracování. Obrazové složce stoupá od tohoto okamžiku, podle Holešovského, umělecký kredit. Polovina 20. století se tak stává i pro zmíněné kulturně-politické rozvojové záměry a vydavatelské předpoklady výrazným milníkem v ilustrované dětské knize (1989, 8).

Profesor Holešovský definuje tři základní principy v teorii literatury pro děti. Vymezuje otázku, jak působí ilustrace na dětského čtenáře. Tohoto principu si všímají právě i samotní ilustrátoři, kteří intuitivně určují, pro jakého čtenáře je kniha určena. Druhý princip hodnotí knihu, ve které funguje vztah textu a ilustrace. Poslední, třetí princip, spojuje aspekty teorie umění a společenských věd (1977, 8).

Autorka Blanka Stehlíková se věnuje teorii dětské literatury podnes. Uvědomuje si, že dítě je důležitým subjektem, který výrazně ovlivní vznik knihy. Dnes už nezáleží jen na autorovi, popřípadě ilustrátorovi (B. Stehlíková, 2010, 5).

Blanka Stehlíková mapuje rozvoj ilustrované knihy pro dětského čtenáře od 19. století. Zdůrazňuje, že ilustrace měla v tomto období zejména funkci dekorační. V počátku století následujícího už si všímá proměn vnímání knihy jako uměleckého díla. Popisuje, že autoři knih začínají uznávat dětského čtenáře, který soustřeďuje svou pozornost jinam než dospělý čtenář. Dětský čtenář má také odlišné nároky na knihu. Literární historička ve svých publikacích dále uvádí přehledy tvůrců literárních děl a popisuje reakce spisovatelů a ilustrátorů, které ovlivňuje historické pozadí. Každé období nese určité změny, tyto změny ovlivňují právě i vývoj v dětské literatuře (2010, 11).

Blanka Stehlíková poukazuje ve své knize na skutečnost, že proměny jsou zřetelné i ve čtenářských nárocích. Ve své knize *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládeži* uvádí pohled ilustrátora Jiřího Trnky. Ten je názoru, že dítě vnímá a intuitivně cítí jinak oproti dospělému jedinci. Dnes už není nutné, aby ilustrace byla pouhým zobrazením. Čtenář už je náročnější a hledá daleko více. Přestože je složité pro dítě vyjádřit, co si myslí, jeho myšlenky a zkušenosti se třídí (B. Stehlíková, 1987, 55).

Univerzitní pedagog Martin Reissner je autorem publikujícím v současnosti a jeho knihy považují za nejaktuálnější. Věnuje se nejen historické dětské literatuře, snaží se definovat i moderní dětskou literaturu. Podobně jako v současnosti autorka Blanka Stehlíková popisuje i on ve svém díle také autory dnešní doby 21. století.

Ve své publikaci *Ilustrace s podtitulem Pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy* popisuje literaturu, která má dominantní výtvarnou složku. Ta se začíná objevovat od počátku 20. století. Zároveň ale nesmíme opomíjet literární složku, kde v ideálním případě dochází k souhře s výtvarnou a vzniká jednotné dílo (M. Reissner, 2015, 187). Tohoto trendu se doufejme drží i dnešní dětské knihy.

M. Reissner jako univerzitní pedagog řeší i otázku, jak knihu nabídne právě učitel svému žákovi. Zodpovědnost za zprostředkování literárního díla má nejen učitel literatury,

ale i učitel výtvarné výchovy (Reissner, 2015, 193). V tomto ohledu s autorem naprosto souhlasím a vidím obrovskou výhodu v učitelství pro I. stupeň, kdy učitel literární výchovy bývá stejná osoba jako učitel výtvarné výchovy. Obě disciplíny se tak mohou mezipředmětově propojovat v ideálních studijních podmínkách.

Je tedy zřetelné, že v dětské knize výrazněji působí na čtenáře výtvarná složka oproti složce textové. Z tohoto důvodu jsem výtvarnou složku umístila do popředí již v názvu diplomové práce. Nesmíme však zapomenout, že obě složky se vzájemně doplňují, a tak jsou pro existenci literárního díla nepostradatelné obě. Důležitým aspektem je tedy souhra, která v ideálním případě nastává. Pro nás čtenáře je zásadní, že autoři textu a ilustrací vkládají do literárního díla různé přístupy, které vyvolávají společně čtenářský zážitek.

Jak uvádí ve svém článku o literatuře pro děti a mládež profesor Jaroslav Provazník „*Literatura pro děti není, respektive neměla by být ostrovem izolovaným od ostatní literární tvorby. Chce-li být plnohodnotnou literaturou, musí být v první řadě uměním...*“ (Provazník, 2003).

Za dětskou literaturu můžeme označit knihy, které jsou psány se záměrem, že je bude číst dětský čtenář. Mám na mysli pohádkové knihy, příběhy s dětskými i jinými hrdiny, sbírky básní i básniček, říkadla, naučné encyklopedie, dobrodružnou literaturu, leporela a další různorodé knihy.

2.1 Čtenář (divák)

Na tomto místě mluvím o čtenáři, který je zároveň i divákem. Jak je uvedeno v Příručním slovníku jazyka českého, za čtenáře považujeme toho, „*kdo čte*“. Slovník spisovné češtiny označuje za čtenáře nejen toho, kdo čte, další podmínkou je, že čte rád a je „*milovník čtení*“ literatury různých žánrů.

Profesor František Holešovský uvádí, že dětský čtenář vnímá pomocí smyslů, ovlivňuje ho předchozí zkušenost s knihou a znalost dalších děl. Zároveň dítě při samotném procesu hledání ovlivňuje vlastní představivost a tvořivost (Holešovský 1977). Musíme mít

na paměti, že velký vliv na to, jak dítě čte knihu má i ten, kdo do výchovy dítěte zasahuje a je pro něj vzorem. Nejen rodiče, ale i my učitelé můžeme naším vlivem výrazně zapůsobit.

Autor Martin Reissner si všímá ubývajících čtenářů, nepřirazuje však tuto skutečnost tomu, že by knihu zastínila multimédia. Vidí naopak potenciál, pokud učitel vhodně využije nových možností dnešní doby (Reissner, 2015, 197). Vracíme se tak znovu k důležitosti učitelské role ve vzdělávání. Naší povinností je představit žákům vybranou literaturu a dát jim vhodná doporučení, aby se jim dostalo silného čtenářského prožitku. Zároveň k tomu můžeme využívat technologických novinek, které nám dnešní doba přináší. Interaktivní tabule nebo tablety a počítače pro žáky v hodinách jsou už dnes standardem. Kniha je nezastupitelným objektem pro čtenáře, ale lze ji doplňovat o interaktivitu.

Čtenář je hlavním aktérem, který se účastní procesu čtení. V rámci mé práce chápu čtenáře jako žáka prvního stupně ve věku od 6 do 12 let. Právě pro dítě raného školního věku jsem vybrala seznam literatury, který uvádím v jedné z kapitol své diplomové práce jako vhodný a inspirativní.

Při ověřování teorie ve výuce v praktické části diplomové práce spolupracuji se žáky 3. třídy na fakultní základní škole v Praze. Třetáky považuji za vzorek čtenářů. Pro jednotlivé úkoly bylo nutné, aby už žák uměl číst. To nevylučuje fakt, že i dítě předškolního věku, které se ještě nenaučilo číst, je čtenář.

2.2 Ocenění knih pro děti a mládež

Ve své diplomové práci pracuji s literaturou pro děti a mládež. Právě v tomto odvětví literatury je mnoho autorů a autorek držitelů různých ocenění, která lze získat u nás i v mezinárodních soutěžích. Tituly do jednotlivých soutěží vybírá pečlivě odborná porota, která je složena z řad odborníků. Podívala jsem se na výběr knih, které se dostávají do nominací v těchto soutěžích. Zaměřovala jsem se nejen na knihy vítězné, zajímal mě celkový výběr knih, které označují poroty za ty nejlepší. Prověřila jsem si, že vybrané knihy mě zajímají nejen z pohledu autora diplomové práce, zároveň v nich nacházím i líbivost z pozice čtenáře, který si na doporučení některé knihy se zaujetím přečetl.

V této kapitole se také zmiňuji i o Mezinárodním sdružení pro dětskou knihu IBBY, která propaguje světově dětskou literaturu a uděluje některá literární ocenění.

Právě díky některým oceněním se dostaly jednotlivé publikace do mého výběru doporučených knih pro čtenáře na prvním stupni základní školy. Prověřila jsem si tak, že literární ocenění mohou být jedním z vodítek při výběru vhodné knihy do hodin literární výchovy.

2.2.1 IBBY

Zmíněná mezinárodní organizace si klade za cíl podporovat každého, kdo má zájem o dětskou knihu. Mám na mysli podporu čtenářství a jednotlivých čtenářů, zároveň také autorů a nakladatelů nebo dokonce rodičů, učitelů a knihovníků, kteří knihu dětskému čtenáři mohou zprostředkovat (J. Čeňková, P. Matoušek, 2014, 3). Každý má dostat příležitost, aby se setkal s dětskou knihou.

Česká sekce IBBY vydává publikaci Nejlepší knihy dětem Výběr současné české literatury pro děti a mládež, kde je zpracován výběr knih pro dětského čtenáře z vybraného období. Tuto publikaci bych doporučila každému učiteli, který váhá při výběru dětské literatury do svých hodin. V publikacích lze najít spousty kvalitních knih.

Další informace o organizaci včetně dostupných publikací online jdou dohledat na webových stránkách <http://www.ibby.org/>.

2.2.2 Zlatá stuha

Výroční cenu Zlatá stuha vyhlašuje Česká sekce IBBY. Ocenění Zlatá stuha se zaměřuje na výběr knih z literatury pro děti a mládež. Jak je uvedeno na webových stránkách <http://www.zlatastuha.cz/cs/o-soutezi> jedná se o jedinou soutěž u nás, která se specializuje na dětského čtenáře. Důležitou podmínkou pro účast v soutěži je, že kniha je vydána v českém jazyce.

V mém výběru dětské literatury najdeme rovnou několik autorů, kteří jsou držiteli ocenění v různých kategoriích. Jmenovitě to jsou Květa Pacovská, Alois Mikulka, Adolf Born nebo Daisy Mrázková.

Úspěchy v literárních oceněních garantují čtenáři, rodičům i učitelům kvalitní literaturu. Můžeme tak výsledky soutěže chápat jako vhodnou doporučenou literaturu. Zároveň také na webu Zlaté stuhy jsou k některým nominovaným knihám náměty do hodin literární výchovy. To jistě ocení mnoho učitelů nejen na prvním stupni.

2.2.3 Magnesia Litera

Další cenu pro knihu lze získat v ocenění Magnesia Litera. Každoročně jsou v několika kategoriích vybírány ty nejlepší knihy. Oproti Zlaté stuze vidím výrazný rozdíl v tom, že dětských knih je nominovaných daleko méně. Tato soutěž není specializovaná na literaturu pro děti a mládež. Knihy pro dětského čtenáře se objevují v nominaci Litera za knihu pro děti a ostatní kategorie se věnují dospělému čtenáři. Je zde ale vidět, že i dětská literatura má v oblasti české literatury své místo.

Ocenění Litera za knihu pro děti se dostalo autorovi Petru Sísovi, kterého několikrát zmiňuji v diplomové práci. Jeho některá díla můžeme najít v seznamu dětských knih, který jsem vytvořila.

Zásadní však je, že díky propagaci literárních soutěží je literatura stále v povědomí každého potencionálního čtenáře. Kniha tak získává velkou pozornost a já doufám, že si ji udrží i nadále.

3 Knihy pro děti v posledních sedmdesáti letech

Jak uvádí Luboš Hlaváček v publikaci Františka Holešovského (1989, 8) a já zmiňuji v kapitole *Kniha pro dětského čtenáře*, mezník přelomu 50. a 60. let dvacátého století definuje i počátek mého výběru dětských knih. Seznam knih s popisky a komentářem jsem sestavila jako inspirační zdroj nejen pro mou budoucí učitelskou praxi. Zároveň jsem se ohlížela také za tím, jaké já mám čtenářské zkušenosti a vzpomínky ze svého dětství. Právě kniha *Dvakrát sedm pohádek* od Františka Hrubína s ilustracemi Jiřího Trnky mi utkvěla v paměti již v dětství. První vydání této knihy vyšlo v roce 1958. Je zřejmé, že díky své nadčasovosti zůstává oblíbená u dětí a rodičů i v současnosti.

Ve svém výběru dále uvádím mezi nejstaršími ilustrátory Adolfa Borna, Daisy Mrázkovou nebo Květu Pacovskou. Jejich osobitý výtvarný styl zůstává aktuální i pro další generace čtenářů.

Tvorba Květy Pacovské má velmi osobitou podobu. Při čtení a prohlížení knih si všímám jako čtenář naprosté souhry výtvarné i verbální složky. Jak uvádí M. Reissner, Květa Pacovská „*vytváří knihy jako svébytné estetické objekty*“ (Reissner, 2015, 105). Autor Vladislav Rostoka tuto souhru nazývá „*dialogem obrázků a písmen*“ (Rostoka, 2016, 58).

Do výběru ilustrátorů, kteří nejsou autory textové složky, jsem zařadila také Adolfa Borna. Umělce, jehož knihy mě doprovází celý život. Jeho společná díla s Milošem Macourkem byla na úplném počátku mého čtenářství. K dalším spisovatelům ve spolupráci s Adolfem Bornem jsem se pročetla až v dospělosti. Například k Martině Drijverové, která je výrazně mladší autorkou z další generace spisovatelů. Je zajímavé sledovat tvůrčí dialog jednoho ilustrátora s více autory literárních předloh.

Jsem si vědoma, že do této kapitoly bych mohla zařadit daleko více jmen. Rozhodla jsem se však pro výběr, který definuje mé nejsilnější čtenářské prožitky. Zároveň tu máme mnoho odborníků, kteří výrazné osobnosti dětské literatury vymezili už dávno přede mnou a já jim tuto úlohu nebudu brát.

Následující kapitolu jsem věnovala autorům, kteří jsou současně autory výtvarné i slovesné složky. Můj výběr začíná knihou *Zahrada* od Jiřího Trnky, kde bylo zajímavé sledovat souhru obou složek v porovnání jeho tvorby ve spolupráci se spisovatelem

Františkem Hrubínem. Další zmíněnou autorkou je Daisy Mrázková, která má na svém kontě hned několik výjimečných knih pro dětského čtenáře.

Autora Aloise Mikulku jsem objevila na základě odborné četby, které jsem se věnovala při počátku vzniku diplomové práce. Jeho autorské vyjádření mě zaujalo natolik, že jsem neváhala jeho tvorbu zařadit do mého přehledu. Souhru v jeho díle nacházím ve vyjádření emocí postav i zvířat. V knize je popsán v textu i v ilustraci strach, smutek zároveň i radost.

Pavel Čech vstupuje do mého čtenářského povědomí zejména knihou *O čertovi*, se kterou jsem se prvně setkala v seminářích literární výchovy na Pedagogické fakultě. Autor Martin Reissner ve své knize připojuje komentář, který zdůrazňuje větší jistotu ve výtvarné složce v literárních dílech Pavla Čecha. Konkrétně zmiňuje knihy *O čertovi* a *Tajemství ostrova za prkennou ohradou*. Zároveň doplňuje, že s textovou složkou vzniká „*vyvážený estetický celek*“ (Reissner, 2015, 153).

Petra Nikla sleduji jako autora dětských knih, zároveň však jako všestranného umělce, který se věnuje volné tvorbě, divadlu i hudbě. Hravost v jeho uměleckých počinech dovedu vyčíst z obrazu, psaného textu i mluveného slova. Jak uvádí ve své publikaci univerzitní pedagog Martin Reissner, Petr Nikl se snaží vložit svůj svět do výtvarné i textové složky knihy (Reissner, 2015, 165). Tvorbě Petra Nikla je složité jasně porozumět, vnímám ho však jako jednoho z těch, kdo tvoří nové možnosti při tvorbě dětské knihy.

Autora Františka Skálu řádím podobně jako Petra Nikla k autorům, ke kterým jsem se dostala zprvu jako divák a následně až jako čtenář. Ve své tvorbě František Skála pracuje s výraznými prvky výtvarné složky jako jsou ilustrace pro komiks nebo fotografický doprovod knihy. Jeho ilustrační přístup je však nezaměnitelný a koresponduje s verbální složkou. V textu i v obraze si všímám přírodních motivů, které dokresluje hravost a tajemství. František Skála dovede neomylně zobrazit přírodu a objekty, které jsou její součástí.

Petr Sís je autorem českým, který svá díla publikuje v českém i anglickém jazyce, popisuje Blanka Stehlíková (2010, 108). V jeho díle sleduji individuální styl, který je charakteristický pro všechny jeho knihy. Na jednotlivých listech v knize pracuje se souhrou verbální i výtvarné složky, které společně pojí nejen grafická úprava knihy.

Posledním vybraným autorem je Petr Horáček, který se věnuje knihám především pro začínající čtenáře. Přestože v textu si všímám malého množství informací, právě díky nim čtenář získává doplňující prvky děje, které nevyčte z ilustrace.

Je tedy zřejmé, že produkce dětské literatury je ve druhé polovině 20. století až po současnost opravdu různorodá a každý autor se snaží přispět svou originalitou do společného literárního celku. Každá kniha nese souhru výtvarné a literární složky, důležité ale je, že každá kniha k této souhře cílí odlišnými postupy autora nebo autorů.

Jsem si vědoma, že můj výběr dětské literatury pro diplomovou práci slouží jako inspirační počátek nejen pro mou učitelskou praxi. Zároveň ho vnímám jako představu o části celku dětské literatury. Budu se pokoušet i po dopsání práce nadále můj seznam rozšiřovat a objevovat nejen další knihy, které nám nabízejí současní autoři, ale zároveň budu sledovat novou produkci dětské knihy, abych zůstala učitelkou, která si je vědoma historických hodnot, ale neopomíná moderním možnostem, které nám budoucnost přináší.

4 Ilustrátor a autor textu jsou dvě různé osoby

Jak jsem uvedla v předchozí kapitole, nejdříve se věnuji osobnostem literatury pro děti a mládež, kteří v mém výběru chápu jako zástupce ilustrátorů spolupracujících se spisovateli. Nevylučuje to fakt, že zmínění ilustrátoři u jiných knih jsou v některých případech i autoři slovesné složky knihy.

Ilustrátoři Jiří Trnka, Květa Pacovská i Adolf Born patří do nejužšího výběru, který jsem zvolila jako vzorek výtvarníků do své diplomové práce, kteří spolupracují s literárními autory.

4.1 Ilustrace Jiřího Trnky v knihách Františka Hrubína

Dvakrát sedm pohádek

Soubor čtrnácti krátkých veršovaných pohádek je doprovázen mnoha drobnými ilustracemi Jiřího Trnky. Ilustrace zobrazují zlomové body děje. Pověšinou jsou vyobrazené hlavní postavy, které mají charakteristicky kulatý obličej. Ilustrace se prolíná s částmi textu. Všimám si i velmi zajímavé grafické úpravy celé knihy, která podtrhuje souhru. Kniha je vázaná a na obálce už je vyobrazených několik ilustrací, které přiblíží čtenáři, co může v knize očekávat.

Aktuálnost a líbivost ilustrací i v dnešní době potvrzuje to, že v současnosti vycházejí další a další vydání zmiňované knihy. Dříve vycházely pohádky v Albatrosu, dnes je vydává nakladatelství Studio Trnka.

Špalíček veršů a pohádek

Další kniha, která vzniká ve spolupráci stejné dvojice autorů. Součástí je také zmiňovaný soubor Dvakrát sedm pohádek, ale kniha je doplněna i o další hádanky, říkadla a pohádky.

Tento soubor děl tvoří rozmanitý pohled na souhru obou autorů. V úvodní básni se potkávají slova zdobnělá s jemnou ilustrací malého formátu. V pohádkách jsou

celostránkové ilustrace, které zobrazují zlomové i jiné body textu a svým grafickým provedením výrazně upoutají čtenáře.

V knize jsem si všimla, že v části „Dvakrát sedm pohádek“ se ilustrace oproti samostatnému vydání výrazně liší. Pociťuji úplně odlišný zážitek z ilustrace. Je zajímavé sledovat, jak ilustrátor dovede stejný literární text doprovodit dvěma různými vyjádřeními.

Jak zmiňuje v publikaci Pavla Mandyse Jana Čeňková (2013, 117), oba autory spojuje přátelství, které je inspiruje ke společné knize. Společně tak utvořili několik literárních děl, které ocení i současný dětský čtenář.

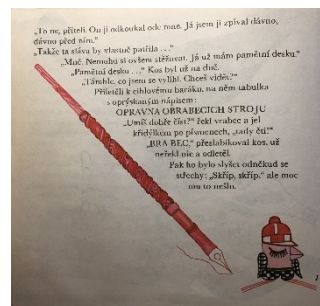
4.2 Ilustrace Květy Pacovské v knize Ilji Hurníka

Ilustrátorka Květa Pacovská je jedna z mála, která svou ilustrací dětské knihy ovlivňuje nejen české čtenáře, ale i čtenáře v zahraničí. Její autorská tvorba je nezaměnitelná, protože její rukopis je naprosto výjimečný a mezi ostatními autory nepřehlédnutelný.

Jak se hraje na dveře a jiné muzikantské pohádky

Důležité je zde zmínit, že na knize se podíleli ilustrátorka Květa Pacovská, zároveň grafickou úpravu provedl Milan Grygar a v neposlední řadě zde musím uvést autora literární složky Ilju Hurníka.

Květa Pacovská reagovala ilustracemi na text, vystihuje metafory a dává knize jako celku výraznou jednotu. Postupně odhalila se spisovatelem čtenáři, jak je to s vrabčím zpěvem „skříp, skříp“, který je nejkrásnější písní, nebo jak se může stát, že ryby se naučí zpěvu.

Obrázek: Obálka a dvě ilustrace z díla „Jak se hraje na dveře a jiné muzikantské pohádky“ (I. Hurník, 1989)

4.3 Ilustrace Adolfa Borna v knihách Miloše Macourka a Martiny Drijverové

Tvorbu Adolfa Borna sleduji už od dětství. Neminula mě první vydání knihy „Žofka ředitelkou ZOO“, ani příběhy dvojice Macha a Šebestové.

Vztahem ilustrace k textu se nezabývám jen já ve své diplomové práci, otázku na toto téma zavedla ve společném rozhovoru s Bornem i Blanka Stehlíková. Jak se staví autor ilustrací k textu knihy, která například může být i „*neinspirativní*“? Ilustrátor přijímá výzvu, která mu umožňuje příběh otevřít právě daleko víc v jeho obrazové složce (2009, 152).

Adolf Born je držitelem ceny Zlatá stuha za umělecký přínos ilustrací pro děti a mládež.

Mach a Šebestová na prázdninách

Dvojici Miloše Macourka a Adolfa Borna v dětské literatuře nelze přehlédnout. V jejich tvorbě, jak uvádí Blanka Stehlíková (2009, 151), vzniklo mnoho „*ilustrací nesených vzájemným souzněním s neopakovatelnou a třeba říci zvláštní poetikou Macourkových textů.*“ Vzájemná souhra obou autorů bezpochyby nastává i ve zmiňovaném díle „Mach a Šebestová na prázdninách“. Figurální ilustrace doprovází příběh s několika hrdiny, kteří, pomocí sluchátka, střídají prostředí, ve kterých se děj příběhu odehrává.

Sísa Kyselá

Na celostránkových ilustracích si všímám autorského zobrazení postav z děje knížky. Právě v textu se čtenář dočte o postavách, kterým ilustrátor Adolf Born vkládá výraz do tváře a další charakteristické rysy. V grafické úpravě knihy si nevšímám propojenosti výtvarné a verbální složky, ale jejich významové souvztažnosti.

Knihu řadím do skupiny knih pro začínající čtenáře. Její snadná grafická úprava a velikost písma je ideální pro děti na počátku školní docházky.

5 Ilustrátor a autor textu v jedné osobě

V následující kapitole mluvím o autorech, kteří jsou výtvarníky a zároveň autory literární složky textu. Zde mohu mluvit o souhře, které napomáhá autorství jedné osoby v obou rolích. Je nutné, aby autor zvládnul vytvořit obě složky ve vyvážené kvalitě. Tuto skutečnost potvrzuje, že v dětské literatuře u nás máme hned několik mnohostranně nadaných autorů.

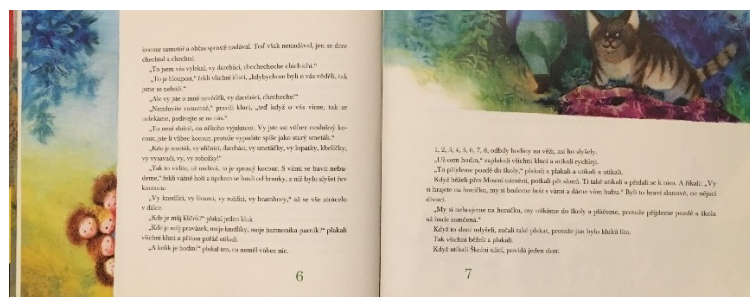
5.1 Jiří Trnka

Autora Jiřího Trnku si dovoluji zařadit do mého seznamu již podruhé. Patří totiž i mezi autory, kteří si ilustrovali vlastní literární text, a navazuje tak na nejlepší naší moderní tradici, danou jmény Josef Lada, Josef Čapek nebo Ondřej Sekora. Přestože je zřetelné, že spolupráce s Františkem Hrubínem oběma prospívala, je nutné zde zmínit knihu „Zahrada“, která celkově definuje jeho představu o souhře. Jedná se v tomto směru o jedinečné dílo.

Zahrada

Knihy plna tajemství přináší příběh pěti kluků, kteří prožívají společné dobrodružství. V textu autor zobrazuje sny a zážitky malých kluků, kteří touží objevovat svět i mimo školní lavici. V příběhu je i kocour, který je popsán i zobrazen s lidskými vlastnostmi. Umí jezdit na tříkolce a zároveň i mluvit. Moudrost je zobrazena postavou velryby, která vede rozhovory s pěticí chlapců.

Z knihy vystupuje ke čtenáři Trnkův humor a kouzlo, kterými fascinuje i dnešního čtenáře. Vnímá souhru ve výtvarné i textové složce z hlediska vnímání dějové linie.

Obrázek: Dvoustrana z knihy „Zahrada“ (Trnka, 2008)

5.2 Daisy Mrázková

Autorka se věnovala především tvorbě pro začínajícího čtenáře. Knihy jsou plné ilustrací, textu je poměrně málo. Skrze vlastní tvorbu se snažila rozvíjet vztahové hodnoty u dětí, přibližovala jim řadu oblastí ze života jim blízkých. V knize „Můj medvěd Flóra“ zachytila osud ztracené věci – medvěda (F. Holešovský, 1989, 247-249).

Pro její ilustrace jsou charakteristické výrazné tmavé obrysové linie. „*Svým původním zaměřením na malbu pracovala rovněž v ilustraci se strukturovanou barevnou plochou, oživenou akcenty zobrazovaných objektů*“ uvádí B. Stehlíková (2010, 63). V malbě si tak všímám kontrastu volených barev, které mezi sebou utváří pomyslnou hranici.

Daisy Mrázková je držitelkou Zlaté stuhy za celoživotní literární a výtvarné dílo. Cenu získala v roce 2005.

Můj medvěd Flóra

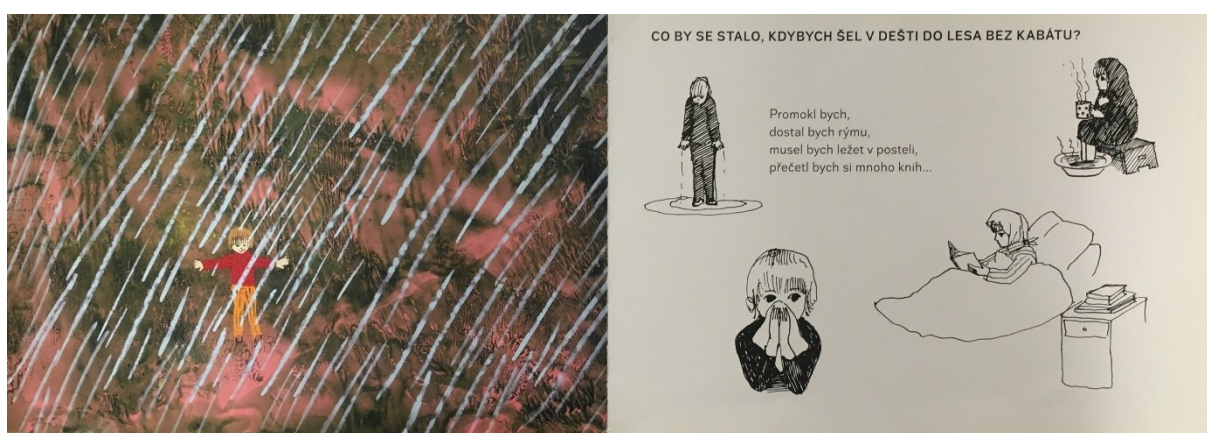
Knížka vyšla v prvním vydání v nakladatelství Albatros již v roce 1973. Ve své diplomové práci pracuji se třetím vydáním, které vyšlo v nakladatelství Baobab. Kniha je podle původní grafické úpravy Milana Grygara.

Předsádka přední i zadní je jednobarevná v odstínu hořčicové žluté. Každou z nich zdobí malá perokresba medvěda Flóry sedícího v rohu na dvoustraně. Kniha je vázaná a jednotlivé dvoustrany mají vždy jednotnou grafickou úpravu. Na levé straně je umístěn text s drobnou černobílou perokresbou, na pravé straně je celostránková barevná ilustrace. Souhrn tak vnímám i v grafické úpravě knihy. Jednotlivé akcenty se kontinuálně opakují.

Ilustrace v knize vypráví příběh. Text v díle Daisy Mrázkové považuji za doplňující. Čtenáři text pouze upřesňuje, co tím autorka zamýšlela. Opakující se motiv medvěda Flóry je zobrazen výstižně. Ze začátku je medvěd chudák, kterého někdo zahodil. Je špinavý, nemá ucho a má smutný výraz. Medvěda doma vykoupají, objeví se mu úsměv ve tváři. Děti medvěda obléknou do růžových šatů a dostane jméno. Medvěd je šťastný. Ilustrátorka dokázala přesně vystihnout výraz každé postavy v knize.

Co by se stalo, kdyby

Vydání od nakladatelství Baobab vyšlo v roce 2012 podle původního vydání z roku 1980. Kniha nemá číslované stránky a je řešena podobně jako knížka „Můj medvěd Flóra“. Jednotlivé dvoustránky tvoří celky, které představují čtenáři, co by se stalo, kdyby... „Autorka spojuje volné výtvarné malířské vyjádření se suverénní kreslířskou linií“ uvádí ve své knize Martin Reissner (2015, 112). Tentokrát je na levé straně celostránková barevná ilustrace zobrazující první větu psanou verzálkami a na pravé straně jsou k textu drobné černobílé kresbičky, které odpovídají na otázku. Text přesně kopíruje ilustraci.

Obrázek: Dvoustrana z knihy „Co by se stalo, kdyby“ (D. Mrázková, 2012)

V představách o obrovi oceňuji detailní kresbu pohledu na Staroměstské náměstí. Malba vyniká jemnými barvami, které doplňuje jemná perokresba.

5.3 Alois Mikulka

Výtvarník a ilustrátor Alois Mikulka tvoří knihy pro děti více jak padesát let. Jeho ilustrace charakterizuje výrazná barevnost, stylizace podobná dětskému rukopisu a nadčasovost. Za dosavadní ilustrační tvorbu získal v roce 2004 i ocenění v soutěži Zlatá stuha. Mezi jeho dílo patří například kniha „O smutném tygroví“, která poprvé vyšla v roce 1968 ve Státním nakladatelství dětské knihy. Dnešní čtenář se častěji setká s vydáním z roku 2012 od nakladatelství Baobab. Jak uvádí Martin Reissner ve své publikaci Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy: „Novým vydáním knihy se stvrzuje skutečnost, že kvalita autorského ilustračního vyjadřování Aloise Mikulky je již půl století

setrvalá...“ (Reissner, 2015, 114). Obě vydání jsou v pevné vazbě a mají stejnou obálku, je pozměněno jen jméno nakladatelství drobným písmem. Zbytek knihy prošel drobnou úpravou v typografii.

O smutném tygrovi

Jedná se o příběh s tygrem, kterého se děti bály. Jednotlivé ilustrace přesně zobrazují to, o čem se pojednává v textu. Kniha je pro začínajícího čtenáře, protože v ní není mnoho textu. Zároveň ilustrace je dominantní prvek, a proto i „nečtenáře“ kniha zaujme. Ilustrace jsou celostránkové, výrazně barevné a humorné. Zobrazené postavy předvádějí různá gesta a působí vesele. Jednotlivé části těla neodpovídají skutečnosti. Některé figury jsou zobrazené z profilu a mají neúměrné tělesné proporce, například v poměru nosu k obličeji. V knize se setkáváme s modrým psem nebo barevným ptáčkem, který mi svým vzhledem připomíná spíše anděla. V každé kresbě je patrný tah výtvarníkovy ruky a jednotlivé velké barevné plochy, převážně v pozadí, tvoří zajímavou strukturu. Předšádka přední i zadní je také opatřena ilustracemi, které korespondují s reprodukcemi v celé knize. Vnímám tak souhru i v grafickém zpracování knihy.

5.4 Pavel Čech

Tajemství ostrova za prkennou ohradou

V této knize, jak potvrzuje Martin Reissner, autor Pavel Čech našel inspiraci v knize „Zahrada“, kterou jsem již v diplomové práci zmiňovala (M. Reissner, 2015, 150).

Knize rozumím jako celku, který vytváří příběh a je zobrazován v iluzi, představách a snech. Grafická úprava knihy a zařazení komiksových bublin, které reprodukují hlasy postav, vtahují čtenáře do knihy velice intenzivně.

O čertovi

Kniha, se kterou pracuji, vyšla jako třetí vydání v nakladatelství Petrkov v roce 2014. Kniha má celostránkové ilustrace. Každá má u sebe popisek, který pár slovy vystihuje

malbu. Při listování knihou si připadám jako v galerii, každý obraz má svůj název. Ilustrace text doprovází, zobrazuje zlomové momenty děje. Na každé ilustraci dominuje jedna z barev. V pekle jsou odstíny červené, věžní hodiny modré, první sníh je šedobílý, za oknem do žluta obarvil interiér domečku Tradamily plamen svíčky.

5.5 Petr Nikl

Pohádka o Rybitince

Text i ilustrace přinášejí čtenáři tajemství, které se ukrývá pod vodní hladinou. V doslovu knihy Ivan Špirk (2001) zdůrazňuje, že „*literární a výtvarná stránka tvoří dokonalou jednotu*“. Rozumím jí ve vzájemné vyváženosti a v lehkosti, kterou přináší popis děje a zároveň i jemné ilustrace, které kontrastně vystupují z tmavého pozadí. Opakující se motiv Rybitěnky zobrazuje snovou představu tohoto stvoření. Kniha obsahuje mnoho metafor nejen ve veršovaných částech knihy. Jen v knihách Petra Nikla se můžou korálové útesy „*svlékat z moře*“ a „*ostrov dýchat*“ (P. Nikl, 2008, 22).

5.6 František Skála

Umělec František Skála se věnuje především volné tvorbě. Byl součástí výtvarné skupiny Tvrdohlaví, stejně jako již zmiňovaný Petr Nikl. Zároveň také tvoří knihy a ilustrace, zejména pro dětského čtenáře. Jeho tvorba je inspirovaná přírodou a okolním světem. Je autorem komiksu „*Velké putování Vlase a Brady*“, knihy „*Jak Cílek Lídu našel*“ nebo knihy „*Skutečný příběh Cílka a Lídy*“ a mnoha dalších.

Velké putování Vlase a Brady

Autorský komiks v brožovaném vydání, který vyšel poprvé v roce 1989, je prvním knižním dílem Františka Skály, se kterým jsem se v jeho knižní tvorbě setkala.

Jedná se o kreslený příběh, který vypráví o přátelství dvou človíčků Vlase a Brady. Oba přátelé jsou na kreslených ilustracích zobrazeni jako malí mužíci. Vlas má

nezaměnitelný účes a Brada zase vousy. Prostředí, ve kterém se děj odehrává, je doslova pohádkové a velice precizně zobrazené. V rokličce pod skalou stojí domek Brady a Vlas bydlí ve skále. Z ilustrací čtenář vyčte i drobnější detaily.

V závěru knihy František Skála využívá fotografie svých výtvarných objektů umístěných v přírodě. Autorství fotografií je přisouzeno knižní postavě Michalovi, který se v příběhu objevuje při hledání velkého datla. Právě komiksový příběh Vlase a Brady přináší setkání se spoustou dalších postav, které zas v některých jiných částech knihy mizí.

Jak Cílek Lídu našel

Příběh Cílka a Lídy je převyprávěn v krátkých textech a ilustraci zastupuje fotografie. Autor František Skála přecházel z atelieru do krajiny a pracoval s organickými i anorganickými materiály. Cílek je vytvořen z přírodnin a na fotografiích vystupuje jako animovaná loutka. Každá fotografie koresponduje s textem na stejné nebo protilehlé straně. Fotografický seriál přibližuje čtenáři svět hlavního hrdiny Cílka. Společně Cílek se čtenářem prochází přírodou, poznávají všechna zákoutí lesa i louky. Všechna místa si může čtenář pečlivě prohlédnout díky detailním fotografiím.

Tato kniha má v mé diplomové práci významné místo. Zvolila jsem si ji jako výchozí literaturu pro hodiny se žáky ve třetí třídě. Podrobnosti a další informace uvádím v praktické části diplomové práce.

Skutečný příběh Cílka a Lídy

Tento komiks navazuje na předchozí knihu „Jak Cílek Lídu našel“. Odehrává se v lese a pokračuje v podobném duchu. V tomto díle převažuje výtvarná složka díla. Text usměrňuje forma komiksu, která vytváří rozhovory mezi postavami. František Skála dovedl do komiksu zobrazit textem i zvuky z lesa. Všímavější čtenář porozumí i tajemným zvukům, které se ozývají ze všech koutů lesa. Dalším hravým prvkem jsou části textu, které napodobují německý jazyk.

Knihy obsahuje stovky fotografických ilustrací, na kterých nejen dětem František Skála přibližuje svůj fantazijní svět.

5.7 Petr Sís

Je autorem, který svou tvorbu věnuje českému i mezinárodnímu dětskému čtenáři. V jeho knihách sleduji projev obdivu k několika historickým postavám a popisu vlastních vzpomínek, ve kterých se vrací do svých dětských let.

Jeho ilustrace mají nezaměnitelný rukopis a jsou propracované do opravdových detailů. Výtvarná složka souzní s textem ve své formě i významu.

Komodo

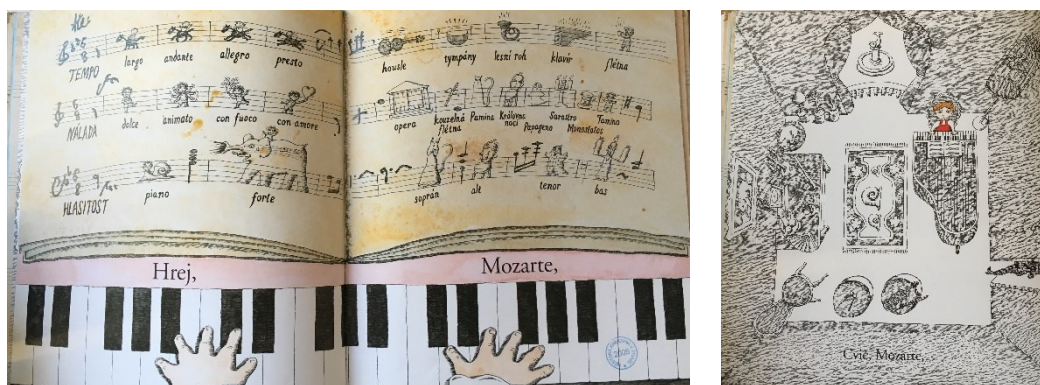
Autorská kniha Petra Síse vypráví o dobrodružství, které se pojí s cestou jeho otce do Indonésie. Po jeho stopách se vydal o několik let později on sám se svou ženou.

Autor vypráví čtenáři v doprovodu ilustrací, jak vypadá komodský drak – varan komodský. V knize jsou celostránkové ilustrace, které provázejí čtenáře příběhem malého chlapce, který cestuje s rodiči na ostrov Komodo. Příběh začíná v dětském pokojíčku a pokračuje do divoké džungle. Jedna dvojstrana přenese do knihy informace o komodském drakovi z encyklopedie. Text z encyklopedie v ilustraci přináší čtenáři zajímavosti o ještěrovi. Děj popisuje vždy jen jedna nebo dvě věty na stránce. Myslím si, že právě proto je kniha ideální pro začínajícího čtenáře.

Hrej, Mozarte, hrej

Knihu dětského čtenáře provází životem skladatele Wolfganga Amadea Mozarta. V ilustraci si všímám výrazného rukopisu Petra Síse, který na začátku knihy propojuje zobrazování siluet s drobnou postavičkou hlavního hrdiny a textem. Sís zobrazuje drobnou kresbou v knize Evropská města, z kterých vystupují do popředí významné stavby – ve Vídni gotická katedrála Stephansdom, v Římě Colosseum nebo v Paříži katedrála Notre-Dame. Na celostránkových ilustracích si čtenář prohlédne postavy z dějin, zároveň nahlédne k Mozartovi do jeho pokojíčku. Jednotlivé ilustrace ukazují výrazně odlišné pohledy na několik životních milníků Mozartova života.

Za netradiční zobrazení považují pohled do dětského pokoje nebo klaviaturu s notami, ve kterých jsou vyobrazené jednotlivé hudební pojmy a slova souznějící s drobnými ilustracemi. Tempo hudby autor nakreslil jako koně v pohybu. Náladu vystihuje malá postava v rozličných zobrazeních.

Obrázek: Tři strany z knihy „Hrej, Mozarte, hrej“ (Sís, 2006)

V knize převažuje výtvarná složka, která díky své hravosti a různorodosti otvírá fantazii čtenáře.

Hvězdný posel

V této knize autor Petr Sís vypráví příběh historické postavy Galilea Galilei. Výtvarná složka tvoří souhru s textem nejen ve významu děje, všímám si, že zobrazení textu reaguje podle potřeby na své umístění na listech. Všímám si více dějových linií, které umožňuje graficky odlišné vyprávění. Text, který píše autor z pohledu Galilea, se prolíná s ilustracemi. Dále si všímám rukopisu další postavy, která zaznamenává život.

Autorka Blanka Stehlíková popisuje jeho kresby jako poutavé, které navazují na tradici „zvláštní poetiky“ českých autorů jako je Jiří Trnka nebo Vítězslav Nezval (B. Stehlíková, 2010, 108).

Knihu bych doporučila pokročilému čtenáři nejen z důvodu rukopisu písma, který je pro začínajícího čtenáře obtížný. Zároveň i téma knihy je těžké a porozumět astronomii očekává od čtenáře už předchozí znalost některých pojmů.

Robinson

Kniha obsahuje celostránkové ilustrace, které vypráví autorův příběh z karnevalu, kdy se proměnil Petr Sís v Robinsona. Ve druhé části knihy se čtenář přesouvá do snu, který se odehrává na pustém ostrově. Autor zobrazuje a popisuje zvědavost malého kluka, který objevuje nová místa a snaží se přizpůsobit životu na ostrově, kde se cítí nakonec jako doma.

Jednotlivé ilustrace zobrazují široký pohled na skutečnost nebo naopak přiblížený detail přírody na ostrově, kde je Robinson úplně sám.

Knihu bych doporučila začínajícímu čtenáři, protože klade důraz především na výtvarnou složku knihy. Dokáží si představit, že krátké textové pasáže může nečtenáři pomoci přečíst rodič, učitel nebo kamarád, který už umí číst. I jen zážitek ze čtení ilustrace z pohledu diváka vnímám jako velice silný.

5.8 Petr Horáček

Petr Horáček je autor žijící ve Velké Británii, kde mu vyšlo již mnoho knih. Některé knihy byly přeloženy do českého jazyka později. Ilustrace ani grafický design knih se v jazykových mutacích neliší. Obálka knihy „Husa Líza“ je odlišná podle jednotlivých vydání. Anglické vydání z roku 2007 má větší formát než knihy Petra Horáčka, které vyšly v nakladatelství Portál. Je využívána stejná barevnost ilustrací i stejný font písma. Mezi jeho další knihy mimo jiné patří i „Husa Líza a vánoční hvězda“, „Papuchalk Petr“, „Nový domek pro myšku“ nebo „Dlouhá cesta“, příběh o trpaslíkovi Františkovi.

Husa Líza

Původní anglické vydání nese název „Silly Suzy Goose“. První vydání u nás vyšlo v roce 2012. Má totožný formát jako vydání knihy z Velké Británie, které vyšlo v roce 2009. Překlad knihy vytvořila Marie Těthalová. Vzhledem k množství textu a velikosti písma patří tato kniha především do rukou začínajících čtenářů, mám na mysli žáky 1. tříd základních škol.

Celostránkové ilustrace převažují nad textem. Na ilustracích si čtenář může prohlédnout vyobrazení zvířat, kterými si husa Líza přeje být. Ilustrace jsou dominantní. Text je důvtipně propojen s ilustracemi. Text o tukanovi je umístěn v jeho otevřeném zobáku. Ilustrace žirafy je orientovaná na šířku, aby podtrhla výšku žirafy. Je nutné, aby si čtenář knihu pootočil. Zároveň se v textu objevuje slovo „natáhnout“, kdy je písmo v tomto slově výrazně natažené. Na dvoustraně se slonem věta „cáká“ z chobotu. Při čtení si můžeme povšimnout tučného označení některých slov v textu. Jednotlivá slova zdůrazňují jinakosti, které mají ostatní zvířata a husa Líza je v závěru knihy objeví i u sebe. Pozorný čtenář si povšimne opakujících se slov. Ilustrace se neopakují, protože na jedné ilustraci dělá činnost jiné zvíře a v závěru knihy všechno opakuje husa Líza. Kniha má pouze 40 stran.

Obrázek: Dvoustrana z knihy „Husa Líza“ (P. Horáček, 2012)

Papuchalk Petr

První české vydání vyšlo v roce 2013. Přední předsádka knihy je do zelených tónů a zadní předsádka do modrých tónů. Na celostránkových ilustracích postupně přecházejí dominantní odstíny zelené do modré a naopak.

Papuchalk Petr hledá svého nejlepšího kamaráda Pavla, kterého v bouři ztratil. Čtenář si může díky ilustracím porovnat jednotlivé zástupce z ptačí říše. Zároveň zamýšlený autorův vtip se stejností je prozrazen až v závěru knihy. My díky ilustracím víme, že Petr a Pavel jsou stejní, ale velryba podle popisu od začátku netuší, jak může Petrův kamarád vypadat. Jednotlivé ilustrace doplňují krátké texty a prozrazují čtenáři více než text. Podle

slovního popisu váhá i postava velryby z knihy, přestože nám čtenářům je jasné díky ilustraci, koho hledá Petr.

Nový domek pro myšku

V knize pracuje autor Petr Horáček s velkoformátovými ilustracemi, ve kterých je umístěn text v kontrastní barvě. V ilustracích se střídá vždy pohled na noru z venku a na stejnou noru zevnitř. Všimám si výrazného střídání barevnosti. Obrázky zobrazují, co je v textu napsáno. Zároveň verbální složka je doplněna o přímou řeč, která upřesňuje, co hlavní postava myšky říká a jaké má plány. To se z výtvarné složky nedozvíme.

6 Vybudování metodologie na konkrétních dílech

Při zpracování jednotlivých děl ve vztahu souhry výtvarné a verbální složky lze podle vlastních kritérií rozdělit dané tituly dětské literatury do několika skupin. Příkladem těchto kritérií může být: množství ilustrací a textu, vyváženost zmíněné souhry, dějová linie, jednoznačnost ilustrace a textu, možnost pro vlastní fantazii a přemýšlení čtenáře a další.

Je vidno, že vybrané knihy ze seznamu mohou být kategorizované do pěti následujících skupin: ilustrace doplňuje text (1), text doplňuje ilustraci (2), ilustrace zobrazuje zlomové/nezlomové/jiné body textu (3), doslovná ilustrace zobrazuje vše, o čem se píše v textu (4), ilustrace vysvětluje metafory (5).

Toto třídění nabízí subjektivní pohled, který se může u jednotlivých čtenářů lišit. Souhrou obou složek vnímá každý čtenář v jiné intenzitě. Zároveň odlišné zkušenosti čtenáře mohou ovlivnit samotné vnímání knihy jako literárně výtvarného celku.

6.1 Ilustrace doplňuje text

Zajímavým se jeví, že v této kategorii dominuje množstvím textová složka, která je doplněna o ilustrace, které rozvádějí příběhovou. V souhře obě složky vyprávějí postupný děj a jsou předlohou pro čtenářovy představy.

Konkrétní příklad zobrazují knihy ilustrátora Adolfa Borna, který doprovodil ilustrační tvorbou knihu Martiny Drijverové a Miloše Macourka. V dílech je zřetelné, že ilustrace vzniká jako reakce na literární text. Grafická úprava knihy, zdá se, není složitá, celostránkové ilustrace doplňují větší textové celky. Obě složky charakterizuje jejich autorské ztvárnění, které spolu tvoří jednotný celek.

6.2 Text doplňuje ilustraci

Výtvarná složka množstvím převažuje nad složkou literární. Dějovou linii převážně nese ilustrace a text ji doplňuje o nevýrazné prvky. Barvené ilustrace otevírají čtenářovi možnosti pro vlastní představy, které jen nepatrně ovlivní text.

Do této skupiny lze řadit jediné dílo z vybraného seznamu, a to knihu „Medvěd Flóra“ od autorky Daisy Mrázkové.

6.3 Ilustrace zobrazuje zlomové/nezlomové/jiné body textu

Výtvarná složka kopíruje body, které popisuje text. Nezáleží však na míře důležitosti konkrétní informace s ohledem na význam celého děje. Je zřetelná souhra v různých podobách a intenzitě.

Do zmíněné skupiny lze zařadit spolupráci autorů Jiřího Trnky a Františka Hrubína na dílech „Dvakrát sedm pohádek“ a „Špalíček veršů a pohádek“. Ilustrace zobrazuje jednotlivé části textu, které tvoří jako celek souhru. Nevylučuje se, že ilustrace nebo text rozvádí pro čtenáře představu skutečnosti emočně výrazněji než druhá složka.

6.4 Doslovná ilustrace zobrazuje vše, o čem se píše v textu

V této kategorii se setkávají knihy zejména pro nejmenší čtenáře, kteří se čtením teprve začínají nebo dokonce ještě nezačali. V tomto okamžiku je nutná spoluúčast další osoby, která text předčítá nebo je také možnost si jednotlivé ilustrace prohlížet bez znalosti porozumění verbální složky.

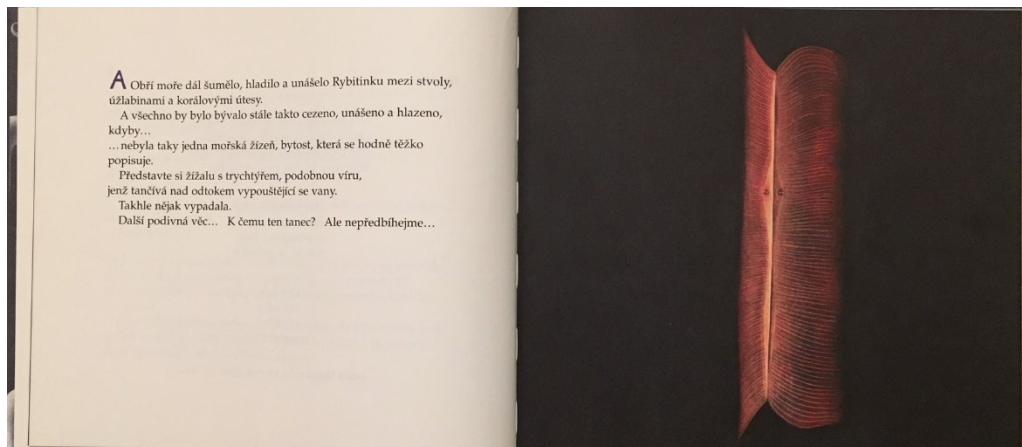
Ilustrace je natolik výrazná a svérázná, že dokáže čtenáři popsat děj a vyjádřit také emoce. Souhra se jeví v kouzlu vyváženosti dvou výrazně odlišných složek, které jsou zastoupeny v odlišné míře.

Do této skupiny je možné zařadit knihu Petra Síse „Robinson“, která dovedla ilustrací představit složitou dějovou linii, která začíná ušitím kostýmu Robinsona na maškarní karneval a končí přírodními úkazy ve snu, který Robinzon prožil.

6.5 Ilustrace vysvětluje metafory

Poslední skupina sleduje nejnáročnější vyobrazení textové složky. Reaguje na metafory a snaží se docílit autorského vrcholu v podobě souhry v rozdílném chápání napsaného a vyobrazeného. Obě složky přináší do čtenářova zážitku hravost a důvtip.

Tento popis odpovídá knihám autorky Květy Pacovské, konkrétně z mého výběru knize „Jak se hraje na dveře a jiné muzikantské pohádky“, nebo díle Petra Nikla, kterého zastupuje v diplomové práci dílo „O Rybitince“.

Obrázek: Dvoustrana z knihy „O Rybitince“ (P. Nikl, 2008)

Docílením vyváženosti obou složek dosahuje autor představ o vrcholné schopnosti souhry, která je částečně skryta a čtenář ji za pomoci ilustrace a textu sám objevuje, přestože není na první pohled zřetelná.

7 Hodiny literární výchovy a hodina výtvarné výchovy

Pro svou praktickou část diplomové práce jsem se rozhodla připravit, zrealizovat a následně reflektovat čtyři hodiny literární výchovy a jednu hodinu výtvarné výchovy. Zvolila jsem možnost propojení literární výchovy a výtvarné výchovy z toho důvodu, že mně samotné jsou oba obory velmi blízké. Zároveň téma mé diplomové práce Souhra výtvarné a verbální složky v knihách pro děti v posledních sedmdesáti letech se dotýká obou vzdělávacích oborů – český jazyk a literatura, výtvarná výchova. Výuka proběhla ve třetí třídě na fakultní základní škole v Praze.

7.1 Výběr knihy

Po přečtení většiny dětských knih, se kterými pracuji ve své diplomové práci, jsem si vybrala autorskou knihu „Jak Cílek Lídu našel“ od Františka Skály. Přípravy vyučovacích jednotek týkající se této knihy jsou součástí praktické části méj diplomové práce.

Obrázek: Obálka knihy „Jak Cílek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

Tato kniha se výrazně odlišuje od ostatních z mého výběru, protože ilustrace zastupují fotografie. Zároveň knihy Františky Skály představují čtenáři tajemství přírody a její kouzlo. Právě přírodní materiály a organické tvary jsou pro autora inspirací. Snaží se zachytit pomocí fotografie prostor v přírodě, který otevírá spoustu možností a vytváří nejen pro nás čtenáře výzvy. Pokud se pozorně rozhlížíme kolem sebe, vždy můžeme objevit něco zajímavého.

7.2 Plánování vyučovacích hodin

Při plánování vyučovacích hodin jsem postupně zařadila úryvky textu podle potřeby. Využila jsem verbální i výtvarné složky knihy. Snažila jsem se pro žáky připravit hodiny, kde budou nejenom číst text ale vnímat i ilustraci. V hodině výtvarné výchovy jsme připravila pro žáky úkol se zadaným tématem. Zároveň jsem kladla i velký důraz na žákovu zkušenost, nejen čtenářskou, ale i životní.

Na první hodinu jsem připravila snadnější úkol, kdy budu pozorovat, jak žáci úryvek z knihy při čtení procházejí. Předpokládám, že žáci budou volit různorodé strategie. Budu sledovat, jak text na žáky zapůsobí.

Ve druhé vyučovací hodině budeme hledat slova, která u čtenáře vyvolávají nějaké představy. Text doprovází i ilustrace, která umocňuje slova, která vyjadřují nebezpečí a vzbuzují nepříjemné pocity.

Třetí příprava vychází z představ a asociací žáků, když vidí pouze ilustraci bez doprovodného textu. Položíme si také otázku: K čemu je ilustrace v knize dobrá?

Předposlední přípravu jsem věnovala hodině výtvarné výchovy, která je propojena mezipředmětově s literární výchovou. Pokusíme se odhalit, jaký je rozdíl mezi pohledem čtenáře a autora díla na ilustraci.

V závěrečné hodině budeme zkoumat, co se čtenář dozví ze samotné ilustrace a co se dočte v textu. Pro tento úkol jsem vybrala 4 ilustrace a čtyři kratší úryvky textů. V závěru aktivity porovnáme, jaký zdroj nám přinesl více informací a zkusíme hledat rozdíly.

7.3 Autorská kniha Jak Cílek Lídu našel

Autorem knihy je František Skála. Grafickou úpravu provedl Vladimír Vimr. Kniha vyšla v posledních letech hned dvakrát. Obě vydání vydalo nakladatelství Meander. První je z roku 2006 a součástí je i 100 číslovaných a signovaných výtisků. Druhé vydání vyšlo v roce 2015. Oba svazky patří do umělecké edice Modrý slon, kterou Meander pro děti vydává.

7.4 František Skála

Umělec František Skála se narodil 7. února 1956 v Praze. Vystudoval Vysokou školu uměleckoprůmyslovou. Je zastoupen v několika sbírkách muzeí a galerií (Národní galerie v Praze, Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, muzeum Umění v Olomouci a dalších). Zároveň jeho díla mají soukromí sběratelé u nás i v zahraničí. (Olič, 1999, 65)

František Skála byl členem skupiny Tvrdohlaví, stejně jako Petr Nikl nebo Jaroslav Róna, kteří se také věnují nejen knižní ilustraci. Tvorba Františka Skály je opravdu bohatá. Je sochařem, malířem, grafikem, řezbářem i ilustrátorem a fotografem (T. Pospiszyl, 2017, 21). Jeho výtvarné objekty jsou nejčastěji z přírodních materiálů, jak můžeme vidět i na fotografiích, které doprovází text v knize Jak Cílek Lídu našel. Na Benátském bienále zastupoval František Skála Českou republiku v roce 1993. Jedna z posledních jeho autorských výstav byla k vidění v Jízdárně v roce 2017.

František Skála je ilustrátorem více než dvaceti publikací. Autorských knih má jen několik – „Velké putování Vlase a Brady“ (1989), „Jak Cílek Lídu našel“ (2006), „Skutečný příběh Cílka a Lídy“ (2007), ... Zde jmenovitě uvedené knihy jsou právě pro dětského čtenáře. Jeho knihy vyšly v mnoha nakladatelstvích – Meander, Arbort Vitae, Albatros a dalších. (F. Skála, dostupné z: <http://www.frantaskala.com/cs/bio>)

7.5 Stručný obsah knihy

Cílek hledá místo na louce pro stavbu svého domu. Vyhlídl si třešeň, u které začal budovat svůj příbytek. Našel smrkové kůly, mech, kousky skla a vše využil pro svou stavbu. Poté, co domek dokončil, odpočíval a užíval si slunce. Cílek si užívá každý den. Neexistuje, aby se jeden den opakoval vícekrát za život. Každý den je výjimečný. Jednoho dne Cílek sbíral houby. Zázračné houby umí mluvit a společně s Cílkem diskutovaly o tom, co se s nimi může stát, když je sesbírá. V lese také našel bodliny, z kterých si vyrobil jehly a následně si ušil batoh z pýchavky. Pomoc potřeboval od černého slimáka, a tak se ho vydal hledat. Cestou si pochutnal na jedné kuličce ostružiny a k pití měl rosu. Plánoval cestou přespat kdekoliv, les je plný jeskyněk.

Ke každému, koho potkal, se choval přátelsky. I na Stombulína, který ho překvapil u jezírka. Strombulínovi dal své natrhané čerstvé listí a pokračoval v cestě skrz kopřivy a pořád dál až k potůčku a jeskyni. Tam poprvé dostal strach, někdo na něj dokonce i zavrčel. Jedna výprava ale byla daleko odvážnější. Ztratil čepici a doufal, že ji najde v hluboké noře. Nakonec svou čepici získal, ale les mu v tento okamžik přidělal dost starostí.

Pokračoval ve své cestě, pozoroval přírodu kolem sebe a začínalo mu být líto, že je sám. Když začalo pršet, potkal postavu, která si říká Pirdek. Ten mu poradil, kudy se dostane za slimákem Brunem a jeho pěstounem Sťopkou Lískem. Našel je u pařezu a dal se s pěstounem do řeči. Ten se poprvé zmiňuje o Lídě palouku. Mezitím mu slimák lepil batoh a on vyzvídal o tetě Lídě. Cílek se vydal se spleným batohem hledat Lídu, ke které se chodí ostatní léčit a také pro dobré rady. Cestou si zpíval a spěchal na místo, kde mu to bylo všechno povědomé. Zaslechl hlásek Ťuíka a následně se objevila Lída, která ho ten den měla na hlídání. Cílkovi Lída nabídla polévku, ten pozvání přijal. Společně si povídali až do večera. Zdálo se, jako kdyby toto jejich setkání nebylo první. Cílek přespal v sousedství na mechovém kopci, kde ho po ránu vzbudily paprsky slunce. U Lídy dostal snídani a ta mu ukázala poklad – kouzelné zrcadlo. Díky němu se kdykoliv mohla podívat kamkoliv, a tak se společně podívali k domku Cílka. Lída Cílka vyprovodila kousíček do lesa a Cílek se vracel sám domů. Zjistil, že od Lídy to vůbec nemá daleko, protože při hledání Bruna obešel les kolem dokola. Vracel se pak k Lídě ještě mnohokrát. Povídali si, taky jí občas pomáhal anebo dokonce hráli kopanou.

V závěru knihy ještě Cílek našel velké bílé houby, u kterých vymyslel jednu písničku. Těší se, že nejen tohle dobrodružství převypráví Lídě.

7.6 Čtenáři ze 3. třídy

Čtenáři, kteří se podíleli na realizaci hodin literární výchovy a výtvarné výchovy, jsou žáci třetí třídy na fakultní základní škole v Praze. Ve třídě je 29 žáků a po celou dobu jejich studia je vede zkušená paní učitelka J. Od první třídy mají žáci v rámci výuky hodiny literární výchovy a také čtenářské dílny. Žáci jsou velmi zkušení čtenáři, a proto jsem neměla strach pro ně připravit opravdové výzvy.

V průběhu realizace vyučovacích hodin jsem měla možnost své přípravy konzultovat a odučené hodiny reflektovat nejen s vedoucím diplomové práce, ale i s třídní učitelkou a párovou učitelkou třetáků. Vyučovacích hodin se také zúčastnila asistentka pedagoga, která asistuje jedné žákyni.

Přípravy na vyučovací hodiny v diplomové práci jsem vytvářela již s úmyslem, že je odučím v této konkrétní třídě. Nevylučuji ale, že jsou vhodné i pro další čtenáře.

7.7 První hodina – literární výchova

Výuka probíhala čtvrtou vyučovací hodinu a žáci poprvé pracovali s knihou „Jak Cílek Lídu našel“. V připravené hodině pracovali s úryvkem ze začátku knihy. Pro naše aktivity jsem vybrala ukázkou, která je v knize na 1. – 4. straně.

V přípravě jsem kladla důraz na čtení, chtěla jsem zjistit, jak žák vnímá text a ilustraci při samostatném čtení. Žáci se vraceli v reflexi k textu a snažili se popsat, jak fungoval při čtení.

Žáci měli fyzicky knihu ve třídě ve dvou exemplářích. Úryvky jsem měla barevně okopírované pro každého žáka, dodržovala jsem formát knihy v kopiích a zároveň každý žák listoval okopírovaným papírem stejně jako knihou.

Obrázek: 1. – 4. strana v knize „Jak Cílek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

Každý žák měl ke své práci ještě pracovní list, na který si poznamenává získané informace a své myšlenky.

7.7.1 Příprava první hodiny (literární výchova)

Časová dotace: 1 vyučovací hodina

Myšlenka z knihy: Les je krásné místo, kde je nejen Cílkovi příjemně.

Cíl hodiny vycházející z myšlenky knihy: Díky popisu krásného místa a jeho fotografie v knize objeví žák, že i zdánlivě obyčejná místa mohou být pro někoho neobyčejně krásná.

Zadání jako důkaz o učení: Napiš krátký text o místě, které považuješ za krásné, kde se cítíš příjemně.

Aktivity před čtením

Žáci se poprvé setkávají s knihou Jak Cílek Lídu našel.

Představení knihy: název knihy, autor textů a ilustrací (Kdo je spisovatel? Kdo je ilustrátor?), doplňující informace.

Ukážu knihu – žáci mají chvíli na prohlédnutí obálky knihy.

O čem si myslíš, že kniha bude? Kde asi se bude děj odehrávat?

Co je to ilustrace?

Myslíš si, že tato kniha bude mít ilustrace? Jak asi budou vypadat?

Část knihy společně prolistujeme. Díky ilustracím (fotografiím) teď tušíme, kde se děj bude odehrávat – v lese. Měli jsme správný odhad?

Zavři oči a vzpomeň si na svůj poslední zážitek z lesa. Které místo tě zaujalo? Tím, že žáci vzpomínají, pokládají sami sobě otázku.

Evokace: V textu se dočteš, jaké místo považuje Cílek za krásné. Kde je takové moje místečko? (ocenění krásy) Sedni si kdekoliv ve třídě, kde ti je příjemně, a vzpomeň si, kde je tvé nejkrásnější místečko. Žáky budu postupně obcházet. Pokud se žáka dotknu na rameni, může mi prozradit, jaké místo má pro něj tento význam. Vzpomínka bude základním kamenem pro vznik žákova textu.

Aktivity při čtení

Žákům rozdám okopírovanou 1. – 4. stránku i s barevnými ilustracemi a pracovní list.

Zadání úkolu: Do pracovního listu zaznamenej odpovědi. O Cílkovi se dozvíš v úryvku z knihy. Nad svou odpovědí přemýšlej a zapiš ji.

Jaké místo považuje Cílek za krásné? Popiš ho pár slovy.

Popiš svoje nejkrásnější místo, které se ti vybavilo u předchozí aktivity. Popiš ho pár slovy.

Aktivity po čtení

Co vám pomohlo při představě krásného místa pro Cílka? (žák vyčetl z textu, prohlédl si na ilustracích, ...)

Anketa: Zvedne ruku ten, kdo nejprve četl text a pak si prohlédl ilustrace. Zvedne ruku ten, kdo si nejprve prohlédl ilustrace a poté četl text. Zvedne ruku ten, kdo použil jiný postup. Jaký?

V čem je stejné Cílkovo krásné místo a tvé krásné místo?

Výtvarník František Skála nám nabídl krásné místo pro Cílka (blízkost přírodě, opravdovost, ...). Je pro nás taky dost krásné? Vybrali byste si stejné místo, proč ano proč ne?

Kdy nám může krásné místo pomoci?

7.7.2 Popis průběhu hodiny

Hodina začíná pozdravem a se žáky se společně přesunujeme na koberec ve třídě. V úvodu mluvím o plánu vyučovací hodiny – „Budeme si dnes číst a trochu i psát.“ Komentuji uplynulou hodinu dramatické výchovy a reaguji na to, že někteří žáci na dramatické výchově mluvili o tom, že rádi píší. „To se nám i teď bude v hodině literární výchovy hodit.“

Představuji žákům knihu a zmiňuji, že je to jedna z knih, která mě v poslední době opravdu velmi zaujala, a proto bych ji ráda představila právě dnes i jim. Mluvíme společně o tom, kdo je spisovatel - „...ten kdo to napsal...“ a kdo je ilustrátor - „...ten kdo nakreslil tam ty obrázky...“ Zmiňuji se o tom, že se jedná o autorskou knihu, pro kterou jeden autor vytvořil text i ilustrace. Jmenuji Františka Skálu a doprovázím to komentářem, že se jedná o významného umělce, kterého možná někdo zná jako autora knih anebo možná dokonce někdo navštívil jeho výstavu.

„Když se podíváš na tu knihu, něčeho zajímavého si můžeš všimnout. Co si myslíš, kde asi se bude děj odehrávat?“ Odpovědi žáků: „...v lese... já si myslím, že to bude v lese o nějaké postavičce, co se ztratila... v lese, kde budou růst stromy a bude tam potůček.“ „Děkuji za Vaše nápady, ještě během hodiny položím několik otázek, tak věřím, že dám slovo každému.“

Řekli jsme si, kdo je ilustrátor. „Co je ilustrace?“ „...obrázek toho děje, který je tam napsaný.“ „Jak budou ilustrace asi vypadat?“ Odpovědi žáků: „...že to vlastně bude živý les a když se z dálky podívám na obličej, tak mi to přijde, že je ten obličej naanimovaný, že někoho vyfotili a obličej dali té postavičce... že to je naživo natáčeno v lese, a to jsou postavičky z keramiky“.

„Vypadá to, že se shodujeme s tím lesem, tak uvidíme, jestli se nám to potvrdí.“ Listuji knihou a žáci volně reagují „...jééé... to je hezký.“ „Jaký byl náš odhad?“ – „Bylo to v lese!“ Komentář žákyně L.: „Je to myslím i o cestování, protože je ta figurka na různých místech a taky má batoh.“

„Mám pro vás jeden úkol: Cílek, hlavní postava z knihy, žije v lese. Myslíte si, že to tam má rád?“ Děti odpovídají jednohlasně: „Ano.“ Komentář doplňuje žákyně A. „Tím že je tam po celou dobu, tak mu v lese je určitě dobře a už to tam zná.“

„Můžeš si sednout kdekoliv ve třídě, kde je ti příjemně stejně jako tomu Cílkovi v lese.“ Děti se přesouvají na různá místa po celé třídě. Říkám pokyn: „Zavři oči a vzpomeň si na svůj poslední zážitek z lesa... co jsi tam viděl, co jsi tam dělal, s kým jsi tam byl, které místo tě tam zaujalo...zkus si na ten zážitek a krásné místo v lese vzpomenout.“

Žáky postupně obcházím všechny a všem dám příležitost mi říct, jaké je to jejich krásné místo v lese. Odpovědi žáků jsou různorodé: „...na kopci... tady v lese, jak jsme byli v pondělí... na mechu... na chalupě s mamkou, jak jsme byli na kole... v lese u rybníčku... na kraji louky... v lese u bobové dráhy v Harrachově, jak jsem stavěl domečky.“

„Knihu bohužel nemám pro každého, ale každému jsem úryvek z textu okopírovala, včetně barevných ilustrací.“ Protože tato knížka nemá číslované jednotlivé listy, upřesňuji, která část je první („Ta první je jediná bez ilustrace!“), kde může žák začít číst.

Rozdání textu pro každého a souběžně žák dostává i pracovní list. Situaci komentuji: „Vidím a slyším, že vás text zaujal... to mi dělá radost. Jako jsem se ptala já vás, kde je vaše krásné místočko v lese, bude vám i Cílek vyprávět o tom, kde je takové jeho místo. Necháme se překvapit, jaké místo si vybral Cílek.“ Poprosím žákyni L. o přečtení zadání z pracovního listu. Žáci mají čas na rozmyšlenou, zda si text přečtou předem a pracovní list dokončí v závěru, nebo zda budou číst a psát souběžně. Všichni se pustí do práce, někteří si text čtou nahlas. Na samostatnou práci mají žáci přibližně 17 minut.

Žáci se vrací na koberec a berou si s sebou svůj text z knihy i pracovní list. Než dorazí všichni žáci, někteří si své práce přečtou vzájemně ve dvojicích. Poté, co jsou na koberci všichni, pokládám otázku: „Co ti pomohlo při představě krásného místa Cílka?“ žákyně E.: „Obrázek, tenhle – je tam vidět jaký je to strom a je tam vlastně skoro všechno vidět.“, Žákyně L.: „Pomohl mi text, úryvek, že se tam psalo, co přesně by chtěl – přál si nějaké údolí.“ Žák K.: „Mně pomohla první stránka, kde bylo přesně popsáno, jak to vypadalo.“

Probíhá anketa s hlasováním v kruhu pro všechny. Žákům říkám možnosti, mezi kterými mohou volit: „Zvedne ruku ten, kdo nejprve četl text a pak si prohlédl ilustrace. Zvedne ruku ten, kdo si nejprve prohlédl ilustrace a poté četl text. Zvedne ruku ten, kdo použil jiný postup. Jaký?“

Žáci hlasují, na první možnost se přihlásí 5 žáků, na druhou možnost se přihlásí 3 žáci, na poslední možnost se přihlásí zbylých 14 žáků. Poprosím některé žáky o jejich komentář. Žákyně A.: „Já jsem vlastně četla ten text, a třeba jsem si tam přečetla, že tam je strom, co vypadá jako dinosauří noha, takže jsem si to představila a pak jsem se koukla na ten obrázek, jak si to představili oni.“ Žák M.: „Já jsem četl a zároveň do toho jsem se koukal na obrázky.“ Žákyně T.: „Já to četla tak, že jsem to četla zároveň.“ Žákyně E.: „Já jsem si prohlédla obrázky, pak jsem četla a když jsem četla stránku s obrázkem, tak jsem se na něj znovu podívala.“ Žákyně L.: „Já jsem poslouchala kamarádku J., která mi četla, a já jen sledovala obrázky a v půlce jsme se vystřídalaly, já četla a ona se koukala.“

V závěru hodiny se ptám na jméno autora knihy, většina dětí odpovídá: „František Skála.“ Pokládám otázku: „Je pro tebe to Cílkovo místo taky tak krásné?“ Odpověď žáka S.: „Já bych si vybral jiné, protože bych jakoby jsem člověk a nechtěl bych bydlet jako zvíře.“ Žákyně A.: „Možná bych si nakonec vybrala jiné místo, ale celkem bych tam šla, protože je

to tam hezký a není tam ani horko ani zima.“ Žák M.: „Vybral bych si jiné místo, ale taky v lese.“ Žákyně L.: „Já bych asi nebydlela v lese, protože bych si nemohla najít potravu, že bych se nemohla, kde vyspat.“ Žák L.: „Já bych si vybral místo, že bych nebydlel ani v lese jako říkal S., že nechci bydlet jako zvířata, ale šel bych se tam určitě podívat.“ Žákyně E.: „Vybrala bych si jiné místo, protože to mám taky ráda, ale Cílkovo místo není úplně nejšpatnější.“

Poslední otázka je: „Kdy ti takové krásné místo může pomoci?“ Žákyně L. odpovídá: „Na uklidnění, že vlastně když jsi rozčílený a jsi na horách a je hezky sluníčko, tak že si třeba zajdeš někam do lesa do stínu a zvolníš se a uklidníš.“ Žákyně L.: „Když jsme smutný, tak aby nás to potěšilo.“ Žákyně E.: „Že jako když máš ten druhý domeček, že to je výhoda, že ztratíš ten první.“

Žáci odevzdávají pracovní listy. Pokud žák chce, může si úryvek z knihy ponechat. Kdo o něj nestojí, odevzdává ho společně s pracovním listem zpět. Na dobu přestávky nabízím, že pokud někdo ještě se mnou bude chtít mluvit, bude mít tu možnost.

7.7.3 Analýza hodiny – reflexe

Úvod hodiny byl přesně podle mých představ. Ze začátku to žáky opravdu zaujalo, ve třídě byly ideální podmínky pro práci. Bylo zároveň znát, že chybí několik žáků. I to pracovní podmínky kladně ovlivnilo.

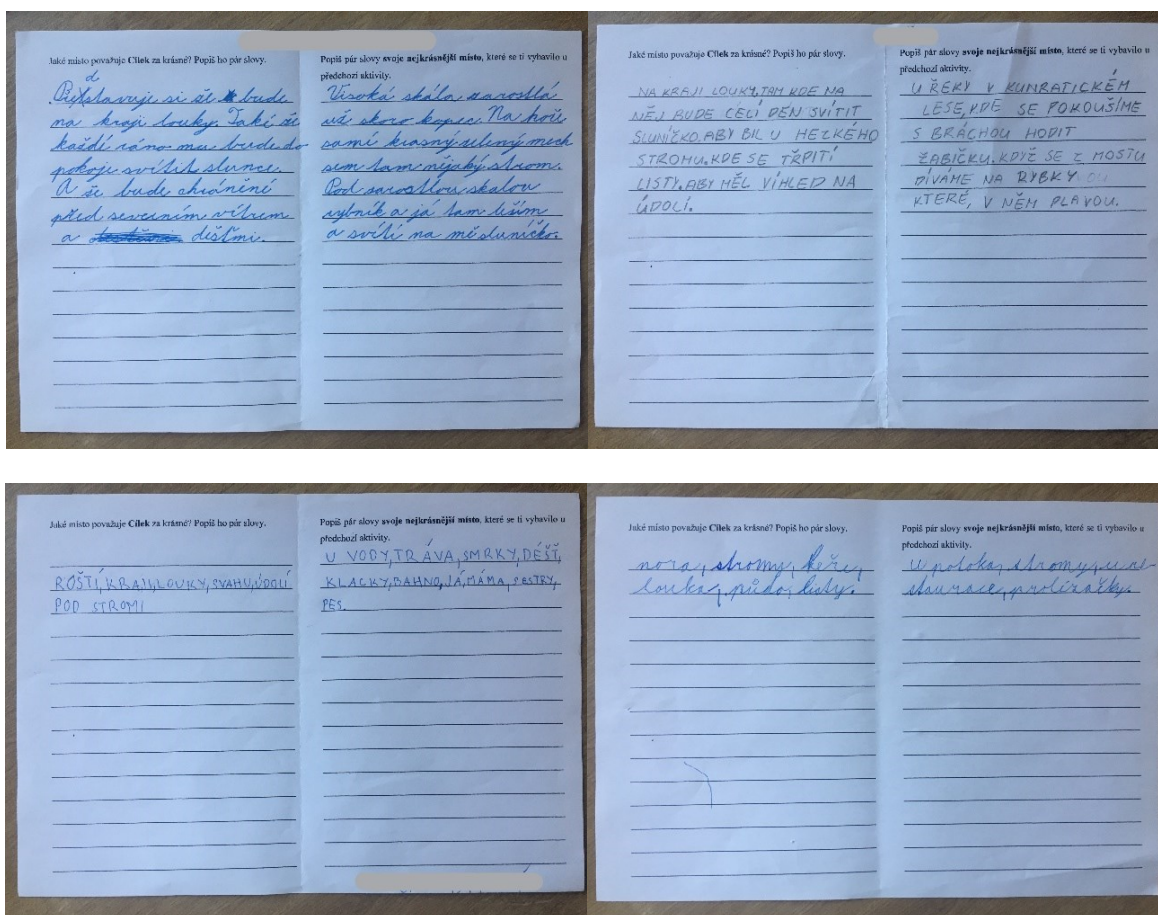
Bylo jasné, že žáky moje otázka: „Kdo je ilustrátor a kdo je spisovatel?“ nepřekvapila. Jsou to zkušení čtenáři a tato pojmenování využívají například při zápisech do čtenářských deníků.

Překvapilo mě, že všichni poznali les. Očekávala jsem, že někdo bude jiného názoru, protože z mého pohledu byla úvodní ilustrace rozostřením pozadí fotografie méně jasná. Bylo zajímavé sledovat diskuzi o postavičce, kdy žáci přemýšleli o tom, zda figurka nemá grafickou úpravou přidaný výraz v tváři.

Vzpomínka na nejkrásnější místo přenesla každého žáka někam, kde to má rád. Žák si vzpomněl na konkrétní místo v terénu. Tomu jsem byla moc ráda. Měla jsem obavy, aby někdo neodpovídal, že neví. Vyposlechnutí všech názorů bylo pro mě důležité. Chtěla jsem,

aby každý žák mohl mluvit o svém krásném místě. Aktivita však trvala poměrně dlouho. Určitě by šlo se zeptat jen vybraných žáků. Abych si pojistila to, že každý bude moci o svém místě někomu říci, mohla jsem zadat pokyn, že každý si má v blízkém okolí vyhledat někoho, komu své nejkrásnější místo popíše. Aktivita mohla mít tak kratší průběh. Místo by si žáci představili navzájem.

V pracovním listě jsem si zpětně všimla, že zadání – popiš ho pár slovy - je nepřesné. Představovala jsem si, že žáci budou formulovat věty, ale u některých se jednalo jen o seznam slov. Jednotlivá slova použil jen menší počet žáků. Většinou se slov drželi u popisu místa Cílka. Popis vlastního oblíbeného místa byl většinou ve větách.

Obrázek: Pracovní listy žáků ze 3. třídy (vlastní obrázek)

Na závěr, po přečtení prací žáků, jsem zjistila, že děti dovedly najít slova, která vystihla krásné Cílkovo místo. Při popisu místa Cílka žáci používali slova, která si přečetli

v textu. Vybírali jednotlivá slova nebo pasáže z textu, která jim pomáhala si dané místo představit. Někteří doslova citovali, co přečetli.

Považovala jsem za zásadní dozvědět se formou ankety odkud žáci informace získali. Bylo zřejmé, že i pro žáka třetího ročníku má ilustrace při čtení důležitou roli. Ze samotných žakovských textů není zřejmé, odkud získali informace. Díky reflexi po přečtení jsem se dozvěděla to nejdůležitější: každý žák při samostatném čtení volil jinou strategii. Někteří žáci hledali ujištění v ilustraci, že dobře porozuměli psanému, právě v ilustraci. („Já jsem vlastně četla ten text, a třeba jsem si tam přečetla, že tam je strom, co vypadá jako dinosauří noha, takže jsem si to představila a pak jsem se koukla na ten obrázek, jak si to představili oni.“) Jiný žák procházel úryvkem postupně a když následovala ilustrace, snažil si ji také přečíst a pokračoval volně k dalšímu textu. („Já jsem četl a zároveň do toho jsem se koukal na obrázky.“) Jinou žákyni zajímaly jako první ilustrace. Prohlídla si je před samotným čtením a pak začala číst text a ilustrace si prohlížela znovu s textem již společně. („Já jsem si prohlédla obrázky, pak jsem četla a když jsem četla stránku s obrázkem, tak jsem se na něj znovu podívala.“) V průběhu čtení se utvořila i zajímavá dvojice, která se rozhodla pro společné čtení. Bylo zajímavé, že jedna žákyně četla a ta druhá opravdu jen sledovala ilustrace. („Já jsem poslouchala kamarádku J., která mi četla a já jen sledovala obrázky a v půlce jsme se vystřídalaly, já četla a ona se koukala.“)

Hodinu jsem uzavřela diskuzí, ve které se ukázalo, že krásné místo Cílka není nejkrásnějším místem pro žáky. Nakonec jsme zjistili, že krásné místo nám může opravdu pomoci, právě když jsme rozčilení nebo smutní.

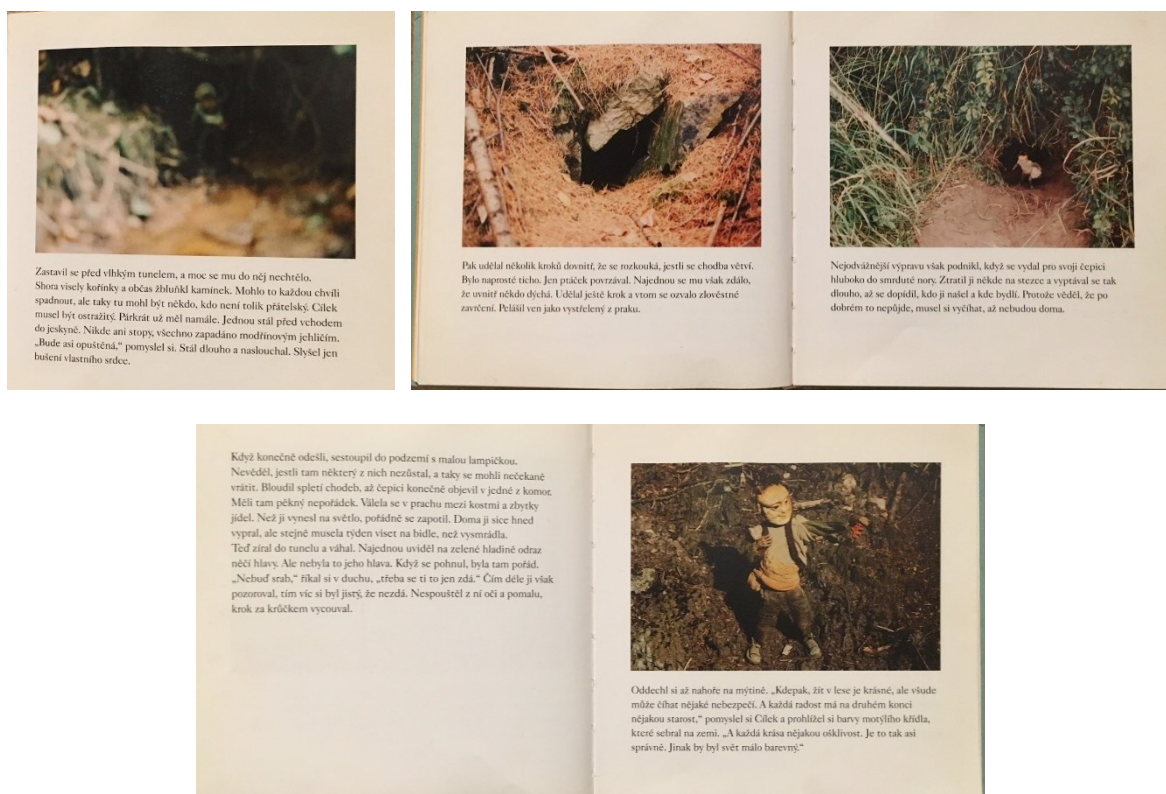
7.7.4 Závěr z odučené hodiny

Žáci se poprvé setkali s knihou „Jak Cílek Lídu našel“. V průběhu hodiny pracovali s vlastní zkušeností a zároveň s úryvkem z knihy. Získané informace z přečteného textu i ilustrace byly pro ně zásadním poznatkem, který pomohl k dalším úkolům. Bylo zajímavé pozorovat rozdílné strategie žáků při čtení. Nenašel se ale nikdo, kdo by ilustraci naprosto ignoroval a věnoval se pouze textu. Pro žáka třetí třídy vyvolávají představu nejen některá slova, ale právě i ilustrace. Žák jim rozumí tak, že ilustrace doplňuje text. Čtenář si všímá souhry, kdy ilustrace je obrázkem, který něco vypráví podobně jako verbální složka.

7.8 Druhá hodina – literární výchova

Výuka probíhala druhou vyučovací hodinu ve stejném týdnu, kdy byla odučena první vyučovací hodina. Žáci se setkali s knihou podruhé. Ve vyučovací hodině jsme pracovali společně celá třída nebo ve dvojicích.

Společným dílem byly asociační mapy a Vennův digram. Oporou pro vlastní poznávání byl úryvek z knihy ze stran 31 až 35. Tento úryvek jsem žákům přepsala do souvislého textu, který byl doplněn o dvě vybrané ilustrace ze zmíněných stránek.

Obrázek: 31. – 35. strana v knize „Jak Čílek Lidu našel“ (F. Skála, 2006)

7.8.1 Příprava druhé hodiny (literární výchova)

Časová dotace: 1 vyučovací hodina

Myšlenka z knihy: Les je krásný, ale nesmíme zapomenout na nebezpečí, která na nás také číhají.

Cíl hodiny vycházející z myšlenky knihy: Žáci společně pojmenují a zařadí krásné a nebezpečné z lesa.

Zadání jako důkaz o učení: Vytvoříme Vennův diagram – LES je krásný ale i nebezpečný.

Aktivity před čtením

Společné asociační mapy: bezpečné místo

nebezpečné místo

Co se ti vybaví, když mluvíme o bezpečném/nebezpečném místě? Jaké místo považuješ za bezpečné/nebezpečné a proč? Co na takovém místě je/není? Jak se na takovém místě cítíš?

Odpovědi dětí zaznamenáváme společně na mapu na tabuli.

V čem se tato dvě místa liší?

Aktivity při čtení

Žáci utvoří dvojice. Podtrhněte si při čtení v textu slova, která vyjadřují nebezpečí a vzbuzují nepříjemné pocity.

Modelujeme: Jaká slova by v textu mohla být? – nora, ...

Vzájemně si čtou text žáci ve dvojicích nahlas.

Aktivity po čtení

Která slova jste podtrhli? (opora pro vlastní vzpomínání)

Dostal ses někdy do stejně nebezpečné situace jako Cílek? (propojování s vlastní zkušeností)

Tvým úkolem je vybavit si danou situaci. Tvůj kamarád ve dvojici ti pokládá při společném rozhovoru otázky.

Jaké otázky může položit tvůj kamarád? (Proč si tenkrát šel na nebezpečné místo? S kým jsi šel? Koho jsi tam potkal? Co jsi tam viděl? ...)

Společně si sedneme do kruhu. Vybraní žáci shrnou příběh spolužáka z dvojice. (max. 2-3 věty)

Pokud někdo z žáků zmíní příběh z lesa, použijeme jej jako základ pro Vennův diagram.

V případě nutnosti použijeme les z příběhu Cílka. Co je v lese krásné? Co je v lese

nebezpečné? Může být něco krásné a nebezpečné zároveň? (V lese mohu pozorovat volně žijící zvířata, mohou však být pro nás nebezpečná – vzteklna, nemoci, ...) Dokončený Vennův diagram vystavíme ve třídě.

7.8.2 Popis průběhu hodiny

Vyučovací hodina začíná pozdravem a žáci jsou vyzváni ke společnému tvoření asocičních map. Jako první tvoříme mapu k bezpečnému místu. Žáci zmiňují tato slova a slovní spojení: místo, které znám, pokoj, domov, škola, obchod, les, postel, policie. Pokračujeme tvorbou mapy k nebezpečnému místu. Žáci uvádějí následující příklady: opuštěné místo, ohniště, metro, vězení, les ve tmě, nemocnice, uličky, ulice ve tmě, hospoda, ulička, kde chodí podezřelí lidé, hřbitov, autobus.

Společně vedeme diskuzi, proč nám zmíněná místa připadají bezpečná/nebezpečná. Žákyně A. se cítí ve škole bezpečně: „...protože ve škole mám kamarády a chodím tam běžně a vím, že mi tam nemůže nikdo ublížit teda kromě starších dětí.“ Postel je zařazena na mapě podle žáka K.: „...protože když si vlezu pod peřinu, cítím se v bezpečí.“ Jedna z žákyň má komentář k vybranému slovu metro: „...působí na mě strašidelně, když jedu sama na kroužek.“ Další žákyně E. komentuje své slovo ohniště: „...protože, když jsi neopatrný tak může být nebezpečný.“

Někteří žáci na minulé vyučovací hodině nebyli. Ti, co se minulé hodiny účastnili představují knihu: název knihy, kdo je jejím autorem, jak se jmenuje postava. Ukazujeme si, jak Cílek vypadá.

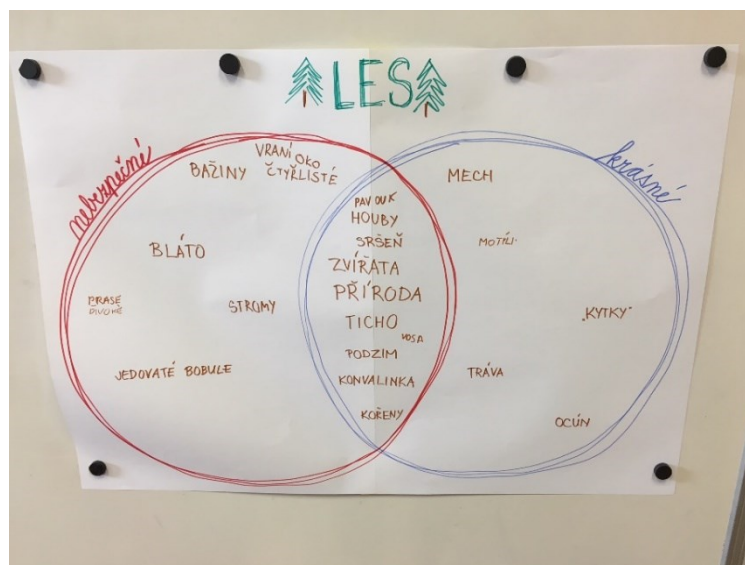
Dvojice vznikají podle vlastního výběru žáků. Žáci dostávají zadání úkolu. Modelujeme, jaká slova by v textu mohla být, která vyjadřují nebezpečí a vzbuzují nebezpečné pocity. Žáci jmenují: opuštěnou noru, les, nepřítele. Každý žák dostane vlastní text a dvojice se společně přesune na místo, které si sama zvolí. Žáci samostatně čtou a podtrhávají slova. Kdo je hotov, vrátí se na koberec.

Každá dvojice si vybere slovo, které si podtrhla. Ve třídě zaznívají tyto nápady: smrduté nory, zlověstné zavrčení, naprosté ticho, v lese, bude asi opuštěná, podzemí, na zelené hladině odraz něčí hlavy, spleti chodeb, krok za krůčkem vycouval.

Na moje otázky: „Dostal si se někdy do stejně nebezpečné situace jako Cílek? Příběh budeš vyprávět kamarádovi ve dvojici, jaké doplňující otázky ti může položit?“, reagují žáci otázkami: „Byl někdo s tebou? Kde to bylo? Co se ti stalo? Co jsi tam dělal? Proč jsi tam byl sám? Proč jsi tam šel?“

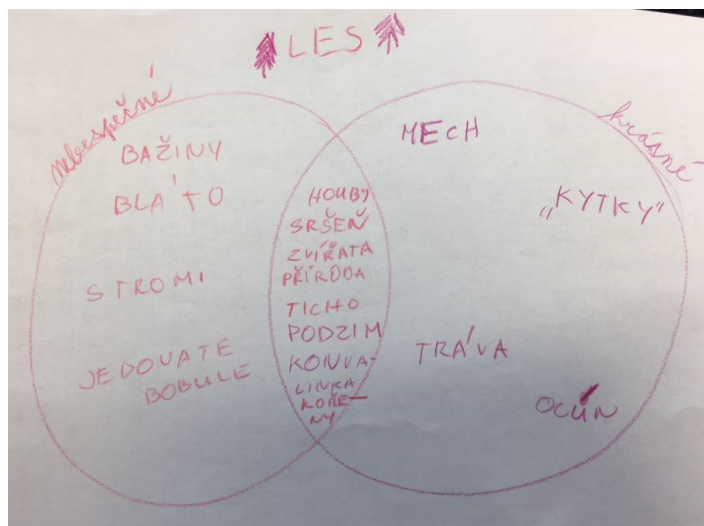
Žáci vypráví příběhy spolužáků i své vlastní: „...mám ráda strašidelné historky... L. mi vyprávěl o meluzíně... E. se bála v moři medúzy... byla jsem na táboře na Vlčí jámě a potřebovala jsem na záchod, šla jsem do lesa, ale tam něco zašustilo, tak jsem zapištěla a utíkala daleko pryč.“

Navážeme na příběh A., který se odehrával v lese. Další tři žáci se zmíní, že i jejich příběh je z lesa nebo se odehrával u lesa. Vytvoříme společně Vennův diagram. Žáci vymýšlejí a následně rozřazují své nápady: „...konvalinka je sice hezká, ale nebezpečná... mech je krásný... houby dej do společného, některé mohou být jedovaté, některé můžou být jedlé... bažiny do nebezpečného... ticho do společného, v noci skoro nic neslyšíš, nevidíš a je to strašidelné a přes den je to příjemné... zvířata do společného, některý jsou divoký a některý hodný... stromy nebezpečné, mohou spadnout... kořeny doprostřed, někdy jsou hezký a někdy nebezpečný, že o ně zakopnu... kytky do krásného... bobule jsou nebezpečné, můžou být jedovaté... příroda do společného, protože příroda je krásná, ale může nám uškodit, že třeba o pařez můžu zakopnout, protože je schovaný pod mechem... sršeň se někomu může zdát hezká ale zároveň nebezpečná.“

Obrázek: Vennův diagram žáků ze 3. třídy (vlastní obrázek)

Hodinu ukončujeme s tím, že kdo bude chtít, může na náš Vennův diagram připsat své další nápady. O přestávce se objeví ještě pár nových slov a jedna žákyně si tvoří vlastní Vennův diagram, inspiraci hledá na našem společném.

Obrázek: Vennův diagram žákyně ze 3. třídy (vlastní obrázek)

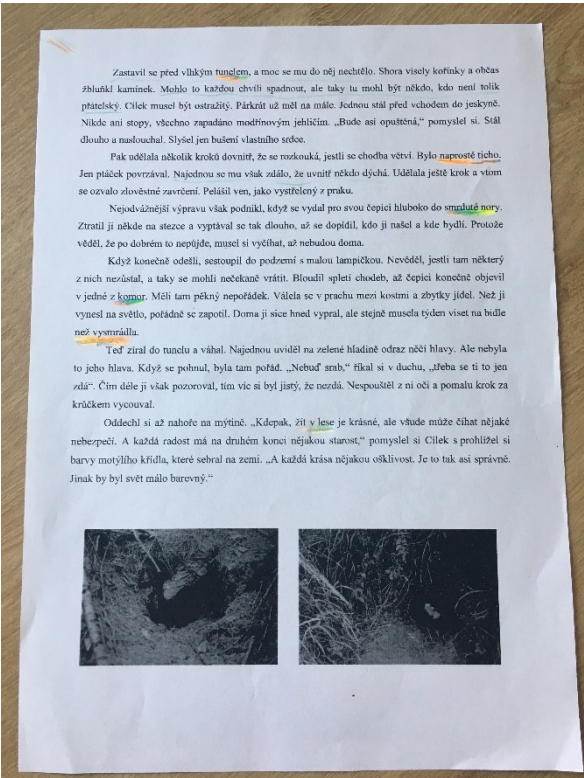
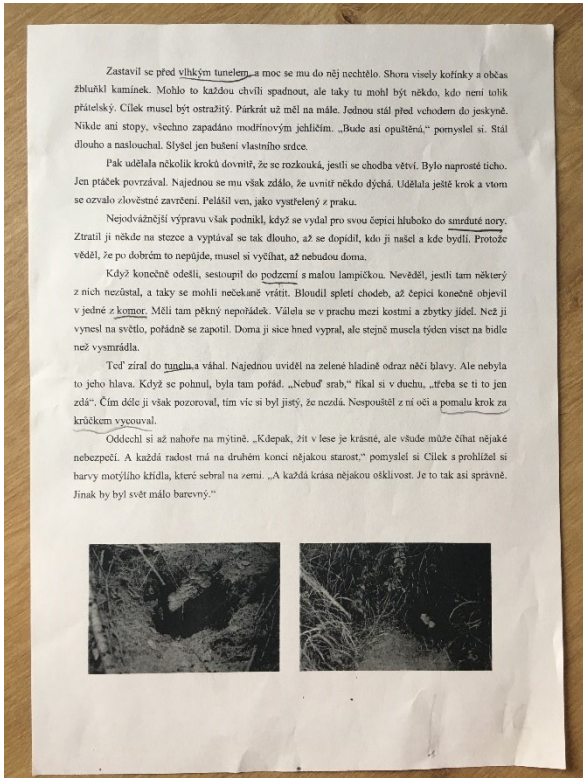
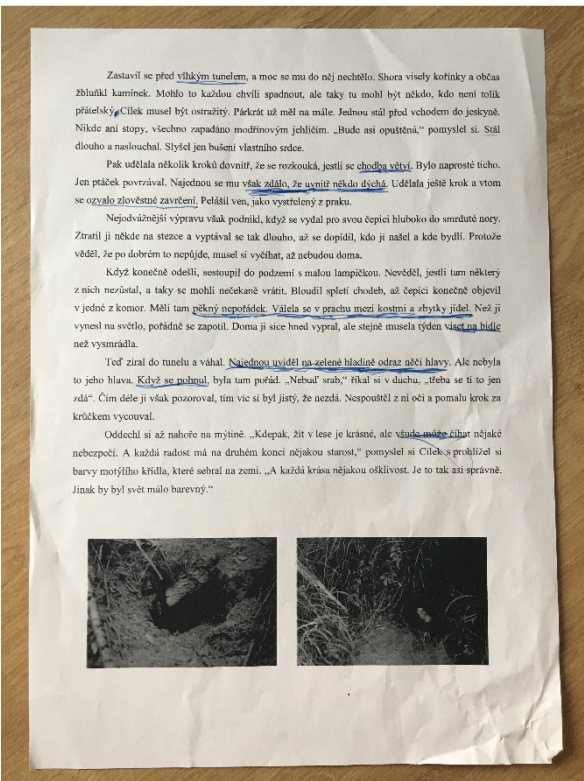
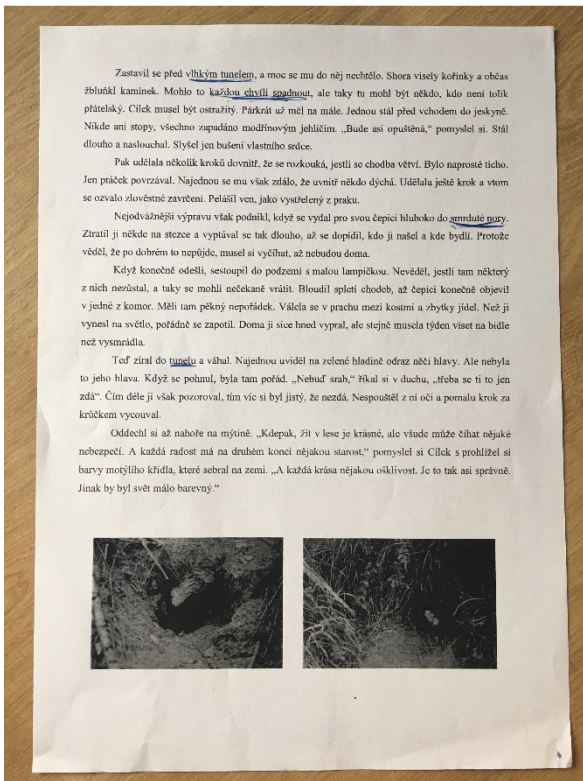
7.8.3 Analýza hodiny – reflexe

Celá hodina proběhla podle stanovené přípravy, jednotlivé aktivity na sebe navazovaly a tvořily celek. Každý úkol pomohl žákům k plnění následujícího úkolu, vidím v této hodině velmi výraznou provázanost.

V úvodních asociacích jsem kladla důraz na to, aby žáci jmenovali místa, kde se cítí bezpečně/nebezpečně. Sem tam se objevila i jiná asociace (kamarádi, domácí mazlíček, rodina). Bylo důležité, že žáci svá řešení dokázali okomentovat.

Ten, kdo prožil první vyučovací hodinu s Cílkem, si pamatoval název knihy, jméno autora i další jiné podrobnosti. Z toho soudím, že žáky kniha zaujala. Ten, kdo se setkal v druhé hodině s knihou poprvé, velmi rychle pronikl do děje.

Dvojce se vytvořily velmi rychle, protože žáci jsou zvyklí pracovat v týmech a rozřazovat se samostatně. Každá dvojice si našla příjemné místo ve třídě a s nadšením se pustily do čtení. Modelování před aktivitou pomohlo k tomu, že žáci bez váhání vybírali slova, která vyjadřují nebezpečí nebo vzbuzují nepříjemné pocity.

Obrázek: Pracovní listy žáků ze 3. třídy (vlastní obrázek)

Všimla jsem si, že žáci podtrhli v průměru 7 slov a slovních spojení. Když jsem si stejný úkol zkoušela před vyučovací hodinou, podtrhla jsem si 23 slov nebo slovních spojení. Bylo zřejmé, že každému přijde něco strašidelné v různé míře. Možná, že dnešní generace dětí je i ovlivněna tím, že se se strachem potýkají daleko častěji, někdy i dobrovolně. Proto už v nich nevyvolávají nepříjemné pocity některá slova nebo slovní spojení. Důležitým krokem také bylo, že dvojice měla příležitost říct všem vybrané podtržené slovo. Všechna slova byla poté oporou pro vlastní vzpomínání, které následovalo v další aktivitě.

Opět se mi osvědčilo, před samotným úkolem hledat inspiraci mezi žáky. Dozvěděli jsme se spoustu zajímavých otázek, které si můžeme vzájemně klást ve dvojici při vyprávění. Slabší žák tak mohl využít pomoc od vrstevníků a otázkami se nechal inspirovat.

Vennův diagram žáci zvládli bez problémů. Žáci si uvědomovali, z jakého úhlu pohledu se na to dívají. Žákyně L. intuitivně reagovala vytvořením vlastního Vennova diagramu.

7.8.4 Závěr z odučené hodiny

Text a doprovodná ilustrace dovedla žáka k představám o nebezpečném místě. Žáci si ujasnili, která slova dopomůžou k upřesnění. Na ilustracích jsou dvě nory, do jedné statečně vstupoval Cílek. Ve zmíněné hodině žáci čerpali většinu informací z textu. Ilustrace zobrazovaly zlomové momenty děje, který byl přesně popsán v textu. Na vybraném úryvku jsme si mohli demonstrovat, že žákovi tentokrát výtvarná složka dodala podstatně méně informací než složka verbální.

Vnímala jsem také důležitost barevnosti ilustrace. Černobílá fotografie na pracovním listu zkreslovala zobrazené objekty a žáky zaujala daleko méně než barevná fotografie z předchozí vyučovací hodiny. Bylo zajímavé pozorovat, jak žáci vnímali délku textu. V první vyučovací hodině žákům úryvek na čtyři strany v knize nepřišel dlouhý. Tentokrát byl počet slov podobný, jen byl přepsán veškerý text z pěti stran na jeden list papíru. Hned při rozdávání jeden žák komentoval text, že je úryvek příliš dlouhý a že má málo ilustrací. Je to pro mě poučením, abych v příštích přípravách využila maximálně obsah, který získám od autora – veškerou výtvarnou i textovou složku.

7.9 Třetí hodina – literární výchova

Výuka probíhala čtvrtou vyučovací hodinu. Zmíněná třetí hodina byla úvodní hodinou ve druhém týdnu, kdy jsme se žáky věnovali knize Jak Cílek Lídu našel.

Využití ilustrace, které byly inspirací pro texty žáků jsou ze stran 26 a 32. Ilustrace k modelovému textu byla ze strany 3.

Cílem vyučovací hodiny byly texty žáků, které vznikly na základě ilustrace z autorské knihy. Důležitou součástí byla i diskuse, kterou jsme se žáky vedli v závěru hodiny. Zkusili jsme objevit, jaký význam má pro nás výtvarná složka v dětské literatuře.

7.9.1 Příprava třetí hodiny (literární výchova)

Časová dotace: 1 vyučovací hodina

Nosná myšlenka: Ilustrace umocňuje žákův prožitek z četby.

Cíl hodiny vycházející z myšlenky knihy: Žák popíše své představy a asociace na základě pozorování ilustrace.

Zadání jako důkaz o učení: Co obrázek vyjadřuje? Co bys k tomu obrázku napsal? Jaké pocity v tobě obrázek vyvolává? Vymysli a napiš text o několika souvislých větách! (Co na obrázku vidíš, jaké je tam prostředí, co se tam mohlo odehrát, co tě zaujalo, co je na ilustraci překvapivého?)

Aktivity před čtením

Co je to ilustrace?

Na interaktivní tabuli si promítneme dvě fotografické ilustrace z knihy.

Brainstorming: Co vidíš na vyfotografovaných místech v přírodě, které zařadil do knihy František Skála? Co ti připomínají místa v přírodě, které vyfotografoval František Skála do knihy?

Obrázek: Ilustrace ze stránek 26 a 32 z knihy „Jak Cílek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

Co bys k tomu obrázku napsal? Co obrázek vyjadřuje? Jaké pocity v tobě vyvolává? V čem v tobě vyvolává obrázek bezpečí a nebezpečí? Jaký znázorňuje děj, prostředí? Co se tam mohlo odehrát? Co tě zaujalo? Co je překvapivého? Vymysli a napiš text o několika větách! Budu ráda, když věty na sebe budou navazovat.

Mám tady jiný obrázek z knihy a zkusíme si, jak by to mohlo být:

Bezpečí x nebezpečí (modelovat) - vyzvat k pomoci.

Obrázek: Ilustrace ze stránky 3 z knihy „Jak Cílek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

„Na obrázku je kmen stromu. Je porostlý mechem a myslím si, že je opravdu starý. Zelená barva mi připomíná život a je mi příjemná. V pozadí si všímám roští, co kdyby v něm byl někdo skrytý. Možná bych na tomto místě měla strach. Zároveň schovaná pod kmenem bych byla v bezpečí, kdyby začalo pršet.“

Každý žák pracuje na list, na kterém je vybraná ilustrace a na druhou část listu píše svůj text.

Aktivity při čtení

čtení obrázku – jiné znaky – dekodují jiný zdroj

- žáci si vyberou ilustraci
- psaní vlastního textu

Aktivity po čtení

Natoč se k nejbližšímu spolužákovi a přečti mu svůj autorský text.

Společně si přečteme texty ke zvoleným ilustracím Františka Skály, které jsou z knihy Jak Cílek Lídu našel.

Co mají naše texty společného/rozdílného?

Otázky: V čem byl můj text stejný/jiný jako/než text autora? Kde jsme zapsali podobnou věc stejnými slovy? Proč tomu tak je? Líbil se ti víc text autora nebo některého spolužáka a proč? Proč máme každý ke stejnému obrázku jiný text?

K čemu je ilustrace v knize dobrá? (doplňuje, bez ilustrace těžko poznáme)

Srovnáním vlastního a autorova textu dojdeme k závěru, že je to na základě zkušeností. Každý máme jiné představy ve své fantazii. Je také možné, že se mezi žáky najde někdo, komu se zalíbí text spolužáka víc než text vlastní nebo Františka Skály. To, že jsme se netrefili do představy autora nevadí, ilustrace mohou ve fantazii čtenáře vyvolávat rozdílné emoce. Rozdíl v textech neznamená chybu. Každý, i ten odlišný názor, může být správný.

7.9.2 Popis průběhu hodiny

Žáci se přemístí na koberec ve třídě k interaktivní tabuli. Žáci se dozví plán vyučovací hodiny. První položená otázka z mé strany je: „Co to jsou ilustrace?“ Žákyně E. odpovídá: „To jsou vlastně obrázky z té knížky.“

Žákům ukazuji zvětšené ilustrace z knihy a pokládám otázku: „Co na ilustracích vidíš?“ Odpovědi jsou: žák L.: „Nějaké díry.“ Žákyně L.: „Strach, protože jak je tam temno, tak to vyvolává strach.“ Žákyně V.: „Jehličí.“ Žákyně A.: „Teplo, protože vidím, že tam dopadá slunce a je to takový nahnědlý a uschlý, je tam teplo.“

Další otázkou je: „Co by se tam mohlo odehrávat?“ Žáci uvažují, že je to úkryt pro zvířata, třeba pro sovu, nebo že je to domek pro Cílka, protože si přál, aby mu tam svítilo sluníčko.

Žáci dostávají zadání úkolu a modelují příklad u jiné ilustrace. Žáci naslouchají a doplňují můj úryvek svými nápady: Žákyně E.: „Pro mě tam za tím stromem je malý stromeček, že by to mohlo být pro někoho dalšího.“ Žák S.: „Že ten strom podle mě spadnul, že se tam zasekl v tom tom, protože není úplně na zemi.“ Žákyně L.: „Připomíná mi hada. Zdá se mi, že je obmotaný.“ Aktivitu ukončuji komentářem, že je zajímavé, že každý z nás vidí v ilustraci něco jiného.

Žáci si vyberou pracovní list (možnost volby ze dvou ilustrací), na který budou tvořit vlastní text. Na pracovním listu je barevná ilustrace z knihy. Zadání úkolu zopakují. Na tvorbu textu mají žáci přibližně 15 minut.

Černá myslivost má bojácnost protože
 černa je smrtelná barva. Les je opuštěný,
 nemá moc vody, nemá ani cestu. Je tam
 srážka a to je nejdůležitější věc. Vše vodu
 je pohřbená ve větvích. Vodu jsou stromy a dřevo
 a kůže a kůže. Může na vás čekat ve noci
 zvířete který vás chce sežrat. Nebo se má
 nikdy nedostaneš a les. Člověk je veškerá
 práce má takovou barvu slunce.

Tenhle strom a jeho kořeny jsou hodně
 silnější. Myslí se k tomu a hlavně jeho
 kořeny jsou velmi silné. Mám takové pocit
 že takhle srovnání s kořeny jsou
 normální. Věděl jsem že se má pocit strachu,
~~protože~~ protože by na něm mohli být
 nechtěl být a já nechtěl být
 vstát sám. ~~Proč mi to dělá~~
 Vypadá to jako malý chodlíčky který
 vstoupí dovnitř do kmenů. Je to zajímavé, ale
 zároveň a jeho mám i strach.

Věděl jsem že se má bezpečí, protože
 sám viděl slunce a kůže je
 někde viděla tak nepatrně.
 Myslí se se tam odebrávala to
 že šel do té díry šel a vyšel
 tam daleko a ubíhal se mýdla to šel.
 Pokud to má se tam lesů bukové pro-
 bůžek lub nepatrně.

Tento občas se mně objevuje strach Co se stane to
 vůbec nevím. Myslí se že je to hrozná věc. To di-
 na je podle mně dobrý lík když před tímto mi
 přišel jsem tam sudi jehly a nikdy se dokonec
 občas měch jsou tam někde všichni a malá
 kůže. Myslí se že ten kdo do kůže šel se mohl
 dostat vnitřně. Já to jsem sám nikdy neviděl a když
 by mi dali všechny věci abychy se sešli.

Obrázek: Pracovní listy žáků ze 3. třídy (vlastní obrázek)

Žáci si čtou vzájemně texty ve dvojicích. Společně si čteme úryvek z knihy k první vybrané ilustraci. Žákyně A. po přečtení úryvku porovnává své dílo a autorský text Františka Skály: „Píše, že to vypadá jako jeskyňka. Já jsem napsala, že to jsou malé chodbičky. To máme stejné!“ Žáci čtou své vybrané věty z textů. Diskutujeme společně. Každý text se shoduje nebo naopak výrazně odlišuje od textu z autorské knihy. Čteme druhý text k ilustraci z knihy. Porovnáváme ukázkou z knihy a texty žáků. Žákyně E.: „Já jsem to měla jiné. Já jsem si to představovala jako bazén.“ Žákyně L.: „Zaujala mě miliarda klacků.“ Žák L.: „Utíkal, co nejdál to šlo. Mám to podobně, že on tam psal přirovnání jak vystřelený z praku.“ Žákyně A.: „Mám to stejné. Je to stejně strašidelné, jako přišlo to Cílkovi.“ Žákyně L.: „Já myslela, že někdo tam bydlí a ten text mi prozradil, že tam někdo dýchá a zavrčel, tak to tam někdo je.“

„Jak se to mohlo stát, že každý máme text úplně jiný?“ Odpověď žákyně E. je: „Protože vlastně přemýšlíme každý jinak, jsme jiní.“ Odpověď žákyně E. je: „Každý máme jinou fantazii.“ Odpověď žákyně A. je: „Každý v obrázku vidí něco jiného.“

„Líbil se ti víc text autora nebo ten, co vymyslel spolužák ve dvojici?“ Žáci oceňují délku spolužákova textu, i autorův text.

„K čemu nám ilustrace je?“ Žákyně V. doplní svůj komentář: „Abychom věděli, jak si to třeba představit, napoví mi to.“ Žák J. říká svůj poznatek: „Je to někdo cizí, takže si to představí v hlavě a nám to ukáže tady.“ Žákyně E. má také příspěvek do společné diskuze:

„Pak by nějaký menší děti, co neumí číst, tak by to pro ně nebylo, takto to s obrázky nebyla nuda.“ Hodinu uzavírá svým komentářem žákyně E: „Obrázek mě naučí něco namalovat nebo tady postavit jeskyňku pro Cílka.“

7.9.3 Analýza hodiny – reflexe

Za důležité považují, že jsme se vrátili k tomu, co je ilustrace. Někteří žáci využívali častěji slovo obrázek, které není chybné. Při otázce: „Co na obrázku vidíš?“, všichni žáci dovedli pojmenovat, co je na samotné ilustraci, co konkrétního viděli. Daleko těžší byl pro žáky popis toho, jaké pocity v nás ilustrace vyvolává. Obtížné také bylo si domýšlet, co by se mohlo na daném místě odehrávat. Žáci museli hledat nápady ve své fantazii a ty následně

pojmenovat. Věřím, že žákům pomohlo, když jsem uvedla modelovou ukázkou vlastního textu. V některých textech byla inspirace mým textem patrná. Díky dalším doplněným informacím k mému příkladu jsem si ověřila, že žáci úkolu rozuměli a že nebudou mít problém s jeho samostatným vypracováním.

Žáci při výběru ilustrace neváhali, každý si vzal pracovní list a šel psát. Ve výběru byla oblíbenější ilustrace s norou oproti kmenu, který připomínal městečko. Přesněji 14 žáků si vybralo první ilustraci a 7 žáků ilustraci druhou.

Při vzájemném čtení ve dvojici žáci získávali další pohled na stejnou ilustraci. Později se seznámili ještě s textem Františka Skály. Mohli tak porovnávat rozdílné autorství. Jaký vliv má právě autor textu? Jak ilustraci rozumí? Co mu na ní přijde důležité a zásadní? Co musí doplnit textem? Všechny tyto otázky si žáci/čtenáři pokládali.

Bylo vidět, že najít shodnost a rozdílnost žáci dovedou velice snadno. Dokonce objevili i slova, která využil autor František Skála například v přeneseném významu a oni je nahradili konkrétními synonymy.

Za nejzajímavější poznatek, který si odnáším, doufám nejen já z odučené hodiny, považuji komentáře žáků, které byly v závěru vyučovací hodiny po samotném srovnávání: „Protože vlastně přemýšlíme každý jinak, jsme jiní... Každý máme jinou fantazii... Každý v obrázku vidí něco jiného...“ Žáci uměli okomentovat, proč jsou texty každý jiný, a přitom máme všichni správná řešení.

Po odučené hodině bylo jasné, že pro žáky ve 3. třídě je ilustrace zásadní složkou v knize. Ilustrace slouží v knize k tomu: „Abychom věděli, jak si to třeba představit, napoví mi to... Je to někdo cizí, takže si to představí v hlavě a nám to ukáže tady... Pak by nějaký menší děti, co neumí číst, tak by to pro ně nebylo, takto to s obrázky nebyla nuda... Obrázek mě naučí něco namalovat nebo tady postavit jeskyňku pro Cílka.“

7.9.4 Závěr z odučené hodiny

Výtvarná složka je nepostradatelná pro žáka třetí třídy. Žák ze samotné ilustrace vyčte spoustu informací a dokáže na ni vlastními slovy reagovat. Většinou popisuje, co na ilustraci

vidí. Někteří žáci už ale dovedou domýšlet i skutečnosti, které nejsou viditelné na ilustraci. Žák si je domýšlí díky svým zkušenostem a bohatým představám.

Žáci si uvědomují, že ilustrace upřesňuje autorův záměr. Text v této knize výtvarná složka doplňuje. Čtenáři zobrazuje zlomové body textu, které vedou k porozumění.

Smysl ilustrace v textu žáci také vnímají jako oporu pro začínajícího čtenáře nebo žáka s odlišným mateřským jazykem, který nedovede ještě verbální složku pochopit v celém svém rozsahu.

Zároveň je pro žáky ilustrace inspirací pro vlastní výtvarnou tvorbu. Žák si může některé prvky převzít do svého autorského vyjádření.

7.10 Čtvrtá hodina – výtvarná výchova

Výuka této hodiny výtvarné výchovy proběhla 4. a 5. vyučovací hodinu. Jednalo se o časově nejnáročnější hodinu. Hodina začala ve třídě u interaktivní tabule, v jejím průběhu jsme se se žáky přesunuli do parku, následně jsme se vrátili na reflexi do třídy.

Oporou v této hodině pro nás byly ilustrace z knihy ze stran 12, 14 a 52. Zároveň žáci viděli v úvodu hodiny video: „František Skála Jízdárna“, které vzniklo ku příležitosti jedné z výstav v posledních letech. Video je dostupné z webové stránky [www.youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=vMMLW3u_4ME) na následujícím odkazu: https://www.youtube.com/watch?v=vMMLW3u_4ME na kanále Národní galerie Praha.

V této hodině si žáci zkusili netradiční výtvarnou činnost v přírodě. Prvním úkolem bylo postavit drobný objekt z přírodnin, druhým úkolem bylo vyfotografování objektu. Žákovi vznikl důkaz o autorské tvorbě. Inspiračním zdrojem byla pro žáka autorská tvorba Františka Skály, především ilustrace z knížky Jak Cílek Lídu našel.

7.10.1 Příprava čtvrté hodiny (výtvarná výchova)

Časová dotace: 2 vyučovací hodiny

Myšlenka z knihy: Příroda kolem nás je naší inspirací.

Cíl hodiny vycházející z myšlenky knihy: Žák vytvoří sám nebo ve dvojici miniaturní objekt z přírodnin – figurku lesní bytosti nebo obydlí pro ni.

Zadání jako důkaz o učení: V blízkém okolí najdi vhodné přírodniny pro tvorbu figurky nebo obydlí. Svůj námět realizuj. Svůj objekt vyfotografuj. Můžeš pracovat ve dvojici.

Mezipředmětové vztahy: literární výchova a výtvarná výchova

Aktivizace

Představení výtvarníka – autora knihy a jeho tvorby. (interaktivní tabule)

video: https://www.youtube.com/watch?v=vMMLW3u_4ME

Ve třídě si prohlédneme zvětšené vybrané ilustrace z knihy na interaktivní tabuli.

Obrázek: Ilustrace ze stránek 12, 14 a 52 z knihy „Jak Čilek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

Jaké přírodniny využil autor František Skála pro své objekty?

Jaké další materiály by šlo při tvorbě využít?

Vlastní průběh

Společný odchod třídy do parku.

Tvým úkolem je najít v blízkém okolí vhodné přírodniny pro tvorbu figurky nebo obydlí. Vytvoř svůj miniaturní objekt. Svůj objekt společně na závěr vyfotografujeme. Můžeš pracovat sám nebo s někým ve dvojici/trojici na společném objektu.

Žák jako autor výtvarného objektu, vazba na porozumění tvorby Fr. Skály.

Závěr s reflexí

Vracíme se společně do třídy. Promítnutí fotografií, které vznikly venku.

Víme, jak vypadá figurka z druhé strany? Co je uvnitř obydlí? Je něco schované za přístřeškem?

Autor objektu bude znát odpověď. My se můžeme jen dohadovat. Ostatní známe jeho dílo jen z fotografie...jsme omezeni tím, co foťák zabral. Nevidíme jiný úhel pohledu, nevidíme dovnitř, přestože jsme zvědaví.

7.10.2 Popis průběhu hodiny

Žáci měli za úkol sledovat v promítaném filmu objekty, které vytvořil František Skála. O filmu jsme diskutovali až po jeho skončení. Žáků jsem se zeptala: „Co je na video ukázce zaujalo, na které objekty si vzpomenou?“ Žák L. zmínil Venuši, která má korunu z Indie. Žákyni A. zaujal Zub času, který byl ze dřeva. Dalším zmiňovaným objektem byl od žáka J. „strom, který je současně barákem a je z 16. století“.

„Pokud někdo neví, jak se objekt jmenoval, zkusí ho jen popsat.“ Žák S. doplnil: „Takovej černej malej stůl asi ze dřeva.“

Vrátili jsme se k Cílkovi, hlavnímu motivu z naší knihy. Na interaktivní tabuli jsem promítla tři zvětšené ilustrace z knihy. „Co mají společného ilustrace a objekty z výstavy?“ Žákyně E. reaguje: „Jsou z přírodnin.“ Žákyně L. doplňuje: „Jsou tam pořád stromy a je to v lese.“ Další komentáře jsou od žákyně E.: „Skoro všechno tam je ze dřeva.“ A žáka O.: „Je to vyrobený.“

Společně jsme přemýšleli o materiálech a předmětech, které můžeme využít k tvorbě obydlí nebo figurky: klacek, kámen, mech, jehličí, hlína, listí, rostliny.

Při prohlížení ilustrací jsme poprvé viděli, kdo je Lída. Zároveň jsme si všimli, že její obydlí má mechovou střechu a je kamenné.

Žáci poprvé uslyšeli zadání společného úkolu, jehož realizace proběhne venku v parku kousek od školy. Žáci měli čas na promyšlení, co budou tvořit (figurka x obydlí). Společně jsme se přesunuli mimo budovu školy.

Venku jsme se rozhlédli po parku a společně diskutovali o stavebním materiálu, který jde z přírody využít. Žáci zmiňovali: trávu, žaludy, kameny, klacky, kůru, kočičky, hlínu, ... Zopakovali jsme zadání úkolu. Žáci vytvořili dvojice nebo trojice a hledali vhodné místo pro své stavění. Pustili se do práce. Na tvoření měli žáci přibližně 30 minut. Všechny skupiny tvořily stavby – příbytky nejen pro Cílka.

Hotové stavby si každá dvojice nebo trojice nafotila sama na zapůjčený foťák. Ostatní skupiny nevěděli, co ti druzí vytvořili. Společně jsme odešli z parku do školy.

Obrázek: Fotografie příbytků, které postavili žáci ze 3.A (vlastní obrázek)

Po návratu do třídy jsem přenesla fotografie z fotoaparátu do počítače. Společně jsme si prohlédli vzniklé fotografie na interaktivní tabuli. Poprvé jsme si fotografie prohlédli bez komentáře, některé děti reagovaly spontánně: „...to je hezké... to je naše... ten je můj...ten je krásnej... Koho to je?... To‘ s dělal ty, že jo?“

„Je něco, co tě zaujalo na fotografiích? Vidiš nějaké shody nebo naopak rozdíly mezi naší tvorbou a tvorbou Františka Skály?“ Žákyně A. odpověděla: „Využívaly jsme stromů, on moc ne.“ „Podle jakého kritéria jste vybrali místo?“ – Jedním z požadavků byla velikost místa (od začátku měli někteří velké plány). Žákyně A. považovala za ideální placaté místo, protože se na něm bude dobře stavět. Jedna dvojice trvala na přátelském sousedství, a proto si našli plochu vedle žákyně A., se kterou se kamarádí. Dalším důvodem bylo: „Svííí mi

tam sluníčko, bude nám tam příjemně.“ „Co myslíte, bylo by Cílkovi na tomto místě příjemně?“ „Asi jo...no i když, tady by mu mohlo zatejkat, pokud bude pršet.“

Diskuze směřovala k odhadům, co je uvnitř obydlí. Společně jsme hledali, autoři nám zatím neprozradili, co oni jako stavitelé vědí. Nakonec nám autoři prozradili, co je uvnitř stavby a jak vypadá stavba z druhé strany. „Jak se stalo, že autoři ví více než my ostatní?“ Žákyně E. odpovídá: „Já si myslím, že vlastně když je to zavřené, tak se tam nemůžeme kouknout, nejsme autoři.“ Žákyně L. doplňuje: „My tam nevidíme.“ Další komentáře od spolužáků jsou: „Když to holky stavěly, tak to věděly...Než to zastavěli klackama, tak tam pod to viděli.“. K porovnání jsme si ukázali fotografii, na které je obydlí, které nemá boční stěny a je možné nahlédnout dovnitř. Diskutovali jsme o tom, jaký je rozdíl oproti minulé stavbě. Popisovali jsme detailně každou část domečku. Společnou diskusi uzavřel příspěvek žákyně A.: „Foťák nám neukáže všechno, něco si musím představit.“

7.10.3 Analýza hodiny – reflexe

Žáky úvodní video zaujalo, jedna ze žákyň na výstavě Františka Skály dokonce byla. Videoukázka byla velmi autentická a žáci mohli lépe porozumět tvorbě Františka Skály. Všichni mají velmi dobré vizuální vnímání. Dokázali získat důležité informace během okamžiku a spojit viděné s vlastní zkušeností a představou. Velmi rychle si žáci všimli, jaké materiály František Skála ve své tvorbě využívá. Převažují přírodní materiály jako je dřevo, horniny, kůže, rostliny, ...

Při možnosti výběru si zvolili stavbu obydlí. Aktivně utvořili dvojice a pochopili podstatu, že postaví místo pro Cílka, které přesně hledal.

Za důležitou část vyučovací hodiny považují to, že si objekt žáci sami vyfotografovali. Do úhlu pohledu ani přiblížení nebo vzdálení od objektu jsem jim při vzniku fotografie nezasahovala. Žáci tak prožil stejný okamžik jako autor František Skála při tvorbě ilustrací pro svou autorskou knihu.

Spontánní reakce žáků při prezentaci potvrdila, že vizuální vnímání je pro žáka třetí třídy velmi intenzivní. Zrak umožňuje žákovi zachytit linii, barvu i tvar objektu.

Žáci dovedou už skutečnosti domýšlet na základě vlastních zkušeností, které vyčetli z ilustrace. Mám na mysli konkrétní zmíněný příklad žákyně A., která porovnávala svoji fotografii s dílem Františka Skály. Žáci zvládnou porovnat dva odlišné obrazy.

Společně jsme našli i nedostatek, který nám ilustrace přináší. V případě fotografií jsme ovlivněni tím, co nám autor skrze fotografii přináší. On sám určí, jak moc nám dovolí nahlédnout na skutečnost, z jakého úhlu pohledu a jak moc detailně. Právě i naše vzniklé fotografie a promyšlené stavby ukrývají mnoho tajemství, který zná pouze autor sám.

7.10.4 Závěr z odučené hodiny

V předchozí hodině se jedna žákyně zmínila o tom, že samotná ilustrace pro nás může být inspirací pro vlastní tvorbu. Nejčastěji se setkáváme s ilustrací, která je zobrazena kresbou nebo malbou. S kreslenými ilustracemi se žáci již v dřívějších hodinách literatury setkali. Proto jsem se pokusila připravit hodinu výtvarné výchovy s pro dětskou literaturu poměrně netradičním použitím fotografie jako ilustrace. Snažila jsem se zdůraznit výjimečnost vybrané knihy Jak Cílek Lídu našel, kdy autor František Skála v soukromí nejdříve vytvořil figurku, vybral a vhodně upravil okolí. Následujícím krokem poté bylo zaznamenat na foťák samotnou ilustraci. Přesně týž netradiční postup si zkusil i žák. Každý si ověřil, že není vůbec snadné objekt postavit a vyfotografovat. Člověk má představy, které se při realizaci mění. Zároveň vytvoření jedné ilustrace trvá desítky minut. Žáci získali představu i o tom, jak dlouho vzniká vytvořit knihu, která obsahuje desítky ilustrací.

7.11 Pátá hodina – literární výchova

Poslední hodina ze série příprav byla odučena v posledním dnu z celkové čtrnáctidenní realizace. V knize se poprvé ukázalo čtenářům krásné přátelství mezi Cílkem a Lídou. Díky ilustraci žák poprvé uviděl, jak Lída skutečně vypadá.

Pro následující hodinu byly využity ilustrace a texty ze stran 48 až 51 pro první aktivitu. Pro samostatnou práci s pracovním listem jsem pro žáky vybrala ukázky ze stran 54 až 57.

Obrázek: Stránky 48-51 z knihy „Jak Čilek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

Byl úkol lehký/těžký? Podle čeho jste poznali, že ilustrace patří k danému textu? Která slova ti v textu pomohla, že jsi odhalil správné přiřazení k ilustraci? Píše se v textu to stejné, co si můžeš prohlédnout na ilustraci?

Aktivity při čtení

Obrázek: Stránky 54-57 z knihy „Jak Čilek Lídu našel“ (F. Skála, 2006)

Žákům promítnu ilustrace ze závěru knihy – Jak Cílek Lídu našel.

Žák si prohlédne ilustraci a zapíše do své tabulky: Co na ilustraci vidíš? Co jsi se z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?

Následně promítnu texty a žák si přečte text, který je v knize u dané ilustrace. Žák do tabulky zaznamená: Co jsi se dozvěděl z textu? Co tě v textu zaujalo?

Úkol se bude opakovat u několika stran z knihy! „Budu ráda, když zvládneš okomentovat alespoň dva úryvky z knihy.“

Aktivita po čtení

Na závěr si žák přečte své odpovědi a porovná a okomentuje postřehy týkající se ilustrace a textu do posledního sloupce. Z jakého zdroje si se dozvěděl více informací?

Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co jsi se dočetl v textu? Jaký?

Společné sdílení v kruhu.

Co jsem vyčetl z textu a zároveň vypožoroval na ilustraci? Čeho jsem si všiml na ilustraci, ale nebylo napsáno v textu? O co více jsem se dozvěděl v textu?

Dokázal by to někdo říct a nedovede to zapsat?

Protože je tato příprava na vyučovací hodinu poslední z celé série, na závěr položím žákům několik otázek k celé knize.

Byla pro tebe knížka zajímavá? Co tě na knize zaujalo a proč?

Chceš si knihu přečíst celou? Kniha má i komiksové pokračování. Přečetl bys i další knihu o Cílkovi? („Skutečný příběh Cílka a Lídy“)

7.11.2 Popis průběhu hodiny

Se žáky se scházíme na koberci, utvoříme dvojice a trojice. Každý hledá k sobě vhodnou ilustraci nebo text. Dvě skupiny, které se vzájemně našly, si společně sednou na koberec. Tři ilustrace a tři texty se propojily. Poslední dvě skupiny zůstávají spolu, ale podle ilustrace a textu nepatří k sobě. Žáci předpokládají, že někde máme chybu, ale spojené skupiny trvají na tom, že oni jsou přiřazeni dobře. Zůstávající text začíná slovy „Byla o hodně vyšší než Cílek“. Žákyně A. argumentuje, že: „Tady je obrázek jen domečku, to nejde společně.“ Chtějí získat obrázek Lídy, ale nepodaří se jim přesvědčit ostatní skupiny. Aktivitu ukončujeme.

Společně diskutujeme o tom, co nám při hledání pomohlo, jaká byla naše strategie. Na interaktivní tabuli jsem promítám jednotlivé stránky z knihy, které jasně zobrazují vždy text a ilustraci, které spolu vytvářejí souhru.

První text „Široká cesta se zúžila...“ byl původně přiřazen ke správné ilustraci, nakonec proběhla změna. Žák L. komentoval situaci: „Jako první jsme viděli obrázek, že je tam nějaká cesta. To šlo. Ale potom jsme se šli kouknout, že široká cesta se zúžila. Ta se zúžila zase tady. Tak jsme tu zůstali.“

Druhým úryvkem je text: „Jenom stál a díval se a všechno...“. Co nám řekla ilustrace? Máme možnost vidět domeček a stromy? Co řekl navíc text: „...přicházela Lída a před poustevnou někdo je...“? Na ilustraci je jen domeček, chybí Lída i Ťuík. Žáci přichází na správné řešení dodatečně.

Třetí text: „Moc toho nenamluví...“ patří úspěšné skupině, které se podařilo vzájemně najít. Žákyně V. nám prozradila, jaká byla jejich společná strategie: „Protože my, když jsme si to s T. prohlédly, tak jsme hledaly, kde se píše o tom maličkým, a kluci hned za náma přišli.“

U posledního textu: „Byla o hodně vyšší...“ mluvíme společně nejdříve o ilustraci. Co na ní vidíme: „Lídu a stromy, kameny a cestičku“. Text nám řekl, že: „...přicházela Lída, nějaký Ťuík, Lanýž a také se mluvilo o houbové polévce“. Žáci na závěr promění skupiny a společně poskládají správné řešení úkolu.

Žáci si společně sednou na koberec s pracovním listem a jsou seznámeni se zadáním úkolu. Uvádíme modelový příklad, čeho si žák může na ilustraci všimnout. Následuje diskuze, jak budou žáci dále pokračovat. Jako první se žáci věnují prvním dvěma sloupcům z tabulky. Postupně jsou promítnuty čtyři ilustrace a čtyři krátké úryvky. Žáci zaznamenávají do archu své postřehy. V závěru žáci porovnávají informace, které si zaznamenali k ilustraci a které k textu. Samostatně doplní poslední sloupec na pracovním listu.

Společně si sedáme do kruhu na koberec a náhodně vybraní žáci přečtou svůj komentář k ilustraci, následně komentář k textu a poté porovnání. Možnost říci nám svůj komentář, přestože ho nemá napsaný na listu, nevyužil nikdo. Všechny pracovní listy společně vybíráme.

V závěru hodiny se ptám žáků, zda pro ně byla kniha zajímavá, co je na knize zaujalo nebo naopak nezaujalo a proč. Zde jsou zapsané odpovědi žáků: Žák L.: „Byla zajímavá, protože jsem tu knihy neznal a já mám rád postavičky a příběhy.“ Žákyně A.: „Připadala mi fajn. Zaujalo mě, že je stejná technika jako byl natočený Kuky. Já to mám ráda.“ Žákyně E.: „Přišla mi zajímavá, protože jsem jí viděla poprvé. Mám ráda, když je v knize hodně fantazie.“ Žákyně L.: „Teď jí už trochu znám a zaujaly mě obrázky a překvapilo mě, jak vypadá Lída.“ Žákyně A.: „Knížka se mi líbila, protože mám ráda maličké postavičky, které žijí v přírodě a chtěla bych si taky někdy vyzkoušet žít v lese!“

Hodinu uzavírá anketa, ve které se ptám, zda by si žáci knihu přečetli celou. Patnáct žáků by si rádo přečetlo knížku celou, devět žáků o další četbu o Cílkovi nemá, podle ankety, zájem. Žákům ve zkratce představím komiksové pokračování Cílkova příběhu, kterým je další autorská kniha Františka Skály „Skutečný příběh Cílka a Lídy“.

7.11.3 Analýza hodiny – reflexe

Úvodní aktivita se mi zdála při plánování lehčí než při její realizaci. Žáci se s nadšením vrhli do hledání. Vzájemně si četli texty a ukazovali ilustrace. Většina třídy volila na první pohled správné řešení a nesnažila se obejít všechny a zvážit, jestli se k nim některá z ostatních částí nehodí lépe. Úkol považovali za hotový a věnovali se svým zájmům, přestože bylo jasné, že poslední dvě skupiny potřebují jejich pomoc. Nesoustředěnost žáků

si vysvětlují tím, že byl pátek a žáci v předchozích dvou hodinách psali náročný matematický test.

V prvním textu se žáci drželi motivu cesty, nacházeli ji na dvou ilustracích. Rozhodli se velmi rychle, bez zvažování všech možností. U druhého textu žáci postrádali postavy, o kterých se v textu mluví. Předpokládám, že právě to zapříčinilo záměnu při společném přiřazení ilustrací a textů. Úspěchu jsme se dočkali u třetího textu, kdy se skupiny vzájemně našly. U čtvrté ukázky jsme si opět porovnali, jakou informaci nám ukázala ilustrace a co nám dopověděl text. Pro čtenáře je zásadní, která složka textu nese kterou informaci. V případě této knihy je evidentní, že na výrazné ilustraci není prozrazeno vše, je stále prostor pro vlastní fantazii a zároveň i text nese velmi důležité informace pro čtenáře.

ILUSTRACE Co na ilustraci vidíš? Co ses z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?	TEXT Co ses dozvěděl v textu? Co tě v textu zaujalo?	POROVNÁNÍ Z jakého zdroje ses dozvěděl více informací? Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co ses dočetl v textu? Jaký?
CÍLEK STOVÍ NA HROMADĚ.	CÍLKA VZBUDILO SLUNCE A BYLO MU BLAZE.	V TEXTU I V ILUSTRACI SE MLUVÍ O CÍLKOVÍ.
• LÍDA STOVÍ NA STEJNÉM MÍSTĚ JAKO CÍLEK.	PO SVÍDANI CÍLEK UKÁŽ AL LIDĚ SVŮJ POKLAD.	LÍDA A CÍLEK JSOU V TEXTU A ILUSTRACI.
CÍLEK JE MENŠÍ NEŽ LÍDA.	CÍLEK MÁ MOC PRÁCE A POTŘEBUJE SE STARAT O ZRCÁTKO.	
CÍLEK SE VYPRVIL DO SVĚTA.	CÍLEK SE VIDAL ZA LÍDOV.	CÍLEK SE VIDAL NĚKAM.

ILUSTRACE Co na ilustraci vidíš? Co ses z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?	TEXT Co ses dozvěděl v textu? Co tě v textu zaujalo?	POROVNÁNÍ Z jakého zdroje ses dozvěděl více informací? Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co ses dočetl v textu? Jaký?
Vidím Cílka jak stojí na patěru. Cílek nosí sakové modré šaty. Je zadržaný, zvráží	Vzbudil se a pů- padalor mu jako by mu rucal novi	Dozvěděla jsem se více z obrázku. V sexu nebylo kánsáno
Vidím Lídu jak stojí na pa- řezu. Dozvěděla jsem se	Lída držela ru- čička a umnělo kou- stis. Je arcá spo- da umělo koustis.	Dozvěděla jsem se více z sexu. V sexu bylo spě a som
Vidím Lídu a Cílka. Zaujalo mne že Lída je sbrásnějši velká.	Lída je v lese sbrásnějši dělášpi. U ní je sbrásnějši rodou.	Dozvěděla jsem se více z obrázku. V sexu byla 1 z minka a Lídine velikosti.
Cílek oddechší po pesně.	Cílek šel na pout na černým slimáhem.	Dozvěděla jsem se více z sexu.

ILUSTRACE Co na ilustraci vidíš? Co ses z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?	TEXT Co ses dozvěděl v textu? Co tě v textu zaujalo?	POROVNÁNÍ Z jakého zdroje ses dozvěděl více informací? Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co ses dočetl v textu? Jaký?
CÍLEK STOJÍ NA KOPEČKU. NA KOPEČEK SVÍTÍ SLUNCE A ZA CÍLKEM JE HUSTÝ LES	CÍLIL SE BLAŽA JAKO BY MU ZAČAL ŽMOT.	Z ILUSTRACE JSEM SE DOZVEDĚLA VÍC, NEŽ Z TEXTU. ROZDÍL: V TEXTU NEBILLO ŽE CÍLEK STOJÍ NA KOPEČKU.
LÍDA STOJÍ NA KOPEČKU NA KOPEČEK SVÍTÍ SLUNCE A KOLEM NI JSOU STROMY. LÍDA DRŽÍ NĚCO	DRŽELA SVŮJ POKLAD: ZRCÁTKO. CÍLEK CHCE UKÁZAT SVŮJ DOHEČEK. NENÍ MOC DALEKO	Z TEXTU JSEM SE DOZVEDĚLA VÍC. ROZDÍL: V OBRAZKU NEBILLO POZNAT ŽE LÍDA DRŽÍ ZRCÁTKO.
CÍLEK JE O HODNĚ MENŠÍ NEŽ LÍDA. LÍDA SI DOŽÁHNĚ AŽ NA STŘECHU SVĚHO DOMU.	CÍLEK NABÍZÍ LÍDĚ POMOC. MÁLO KDO VÍ O ZRCÁTKU. LÍDA ZAVEDLA CÍLKA K STUDANCE.	Z OBRAZKU JSEM SE DOZVEDĚLA VÍC. OBRAZKU BILLO VIDĚT ŽE LÍDA JE HODNĚ VELKÁ
CÍLEK STOJÍ NA PÍSKU A ZA NÍM JE HUSTÝ LES. CÍLEK NEJDE S LÍDOU	CÍLEK SE COURAL SMĚREM K DOMOVU. OBČAS SI POSKOČIL K LÍDE TO NENÍ DALEKO. SPÍVAL SI MELODII	Z ILUSTRACE JSEM SE DOZVEDĚLA VÍC. Z TEXTU, JENOM ŽE SE CÍLEK COURAL

ILUSTRACE Co na ilustraci vidíš? Co ses z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?	TEXT Co ses dozvěděl v textu? Co tě v textu zaujalo?	POROVNÁNÍ Z jakého zdroje ses dozvěděl více informací? Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co ses dočetl v textu? Jaký?
Cíleka na hromadě dřeva. V pozadí jsou stromy.	Svítilo tam slunce. Cílkovi bylo bláze.	V textu i v ilustraci se zobrazil Cílek. V textu svítilo slunce ale v ilustraci jsem si toho neuvědomil.
Lída na povostlém převozu. V jehličnatém lese. Něco drží v ruce.	Držela zrcadlo. Cílek ukázal Lídě svůj domek jak si ho Cílek zaráděl.	V ilustraci nebylo jasné co drží v ruce ale v textu to bylo napřesné. V textu se mluvilo i o zrcadle ale v ilustraci o tom vůbec neřekla.
Lída je o hodně větší než Cílek. Lída dle domeček je skoro stejně veliký jako Lída. Šlo někde s Cílkem.	Lída vpravovala Cílka. Lída řekla Cílkovi že má klobouk v zrcátku. Lída musí hlídat zrcátka.	V ilustraci i v textu bylo poznat že Lída jde někde s Cílkem.
Cílek jde po široké cestě. Přez les.	Cílkův domov není daleko od domku Lidy. Cílek šel celou cestu do kola.	Lída bydlí u lesa a Cílek šel přez les.

ILUSTRACE Co na ilustraci vidíš? Co ses z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?	TEXT Co ses dozvěděl v textu? Co tě v textu zaujalo?	POROVNÁNÍ Z jakého zdroje ses dozvěděl více informací? Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co ses dočetl v textu? Jaký?
CÍLEK STOJÍ NA NĚKÉ HROMADĚ V LESE.	CÍLEK SPAL A SLUNCE HO BROBUDIOLO A PRY MU ZAČAL SKUTEČNÝ ŽIVOT.	V TEXTU A I V ILUSTRACI JE CÍLEK ALE V TEXTU JE I POČASÍ.
LÍDA MÁ NA SOBĚ ŠATY, A V RUCI DRŽÍ NĚCO.	NAŠLA KOUZELNÉ ZRCÁTKO A CO V NĚM UVIDĚL TAK SE TI TO SPLNÍ.	V OBOU SE MLUVÍ O LÍDĚ, A ODHADLA JSEM ŽE TRŽÍ V RUCI NĚCO.
LÍDA A CÍLEK, STOJÍ V DOMEČKU A DUV SMĚREM K LESU.	LÍDA MÁ HODNĚ PRÁCE, A TAKY MUSÍ HLÍDAT ZRCÁTKO.	TADY SEM MŮJ NEODHADLA.
CÍLEK SE VYPRAVIL DO SVĚTA.	CÍLEK SE VYPRAVIL K DOMOVU.	ODHADLA JSEM ŽE CÍLEK NĚKAM JDE.

ILUSTRACE Co na ilustraci vidíš? Co ses z ní dozvěděl? Co tě zaujalo?	TEXT Co ses dozvěděl v textu? Co tě v textu zaujalo?	POROVNÁNÍ Z jakého zdroje ses dozvěděl více informací? Byl rozdíl mezi tím, co ti ukázala ilustrace a co ses dočetl v textu? Jaký?
CÍLEK NA HRMADĚ MODŘETRIKO, LES MECH	ZBUDILO HO SLUNCE A BYLO MU DOBRĚ. JE KRÁTKÝ	V TEXTU HO ZBUDILO SLUNCE ALE NA OBRAZKU TO NEBYLO.
LÍDA NA HRBOLU MÁ ASI TALÍŘ. JE ASI NA STEJNÉM KOPCI.	KOUZELNÉ ZRCÁTKO UKAZAL CÍLEK LIDĚ JEHO DOMEK.	NA ILUSTRACI BYL NĚCO JAKO TALÍŘ ALE BYLO TO ZRCÁTKO.
LÍDA A CÍLEK. LÍDA JE MNOHEM VĚTŠÍ	MUSÍ HLÍDAT ZRCÁ- TKO, VŠICHNI LÍDU POTŘEBUJÍ.	NA OBRAZKU LÍDA A CÍLEK ALE NIC O NICH NEPSALI.
CÍLEK JDE PO PRAŠNÉ CESTĚ. MÁ ČAPKU	ŠEL A UVĚDOMIL SI ŽE TO K LIDĚ NENÍ DALEKO	JAKOBY TO STEJNĚ, ALE MYSLEL NA LÍDU

Obrázek: Pracovní listy žáků ze 3. třídy (vlastní obrázek)

Žáci dovedli bez problémů zapsat, co na ilustraci viděli. Někteří si všímali drobných detailů. Všichni svou pozornost směřovali k hlavním postavám, které byly na ilustracích vyobrazeny. Pozorovali, kde postavy stojí, co dělají, jak jsou velcí, co mají na sobě, ... Někteří dokázali popsat i to, co je vidět v pozadí (cestu, les, křoví, dům). Méně časté bylo to, že žák předvídal, co se v příběhu stane. V pracích žáků jsem našla ale i příklad, kdy žák hádal, že Cílek se vypravil do světa.

Z textu žáci četli dějovou linii příběhu. Do svého archu zapsali nejen konkrétní postavy, ale i další informace: co postava dělá, co si myslí, jak se cítí. Tyto informace vyčetli z textu, posléze šlo některé objevit i v ilustraci. V tomto ohledu vnímám souhru obou složek jako zásadní k porozumění čteného. Text i ilustrace prozradily společně autorův záměr.

V závěru hodiny poslední otázky směřovaly k ukončení celého vyučovacího bloku s Cílkem. Z odpovědí žáků je zřetelné, že výběr knihy byl pro čtenáře ve třetí třídě ideální. Žáci ocenili u ilustrace zobrazení postaviček, překvapil je vzhled Lídy. Potěšilo mě, že čtenář ve třetí třídě ocení techniku, jak je ilustrace provedena. Zároveň ji dovede připodobnit k tvorbě jiného autora – k filmu Kuky se vrací. Přestože já bych tato dvě díla nesrovnávala, musím zde souhlasit se žákyní, že jistá podobnost tam je zřetelná. V textové části žáci ocenili

příběh. Ve výtvarné i textové složce žáci našli fantazii a ocenili prostředí lesa. Fantazie a les jsou zastoupeny v obou složkách knihy ve zmíněné souhře.

7.11.4 Závěr z odučené hodiny

V závěrečné hodině byla zřetelně oddělena výtvarná složka od verbální složky při práci s pracovním listem. Čtenáři jsem umožnila podívat se nejdříve na dílo na jeho ilustrační část. Poté čtenář doplnil své představy o informace z textu.

Za zásadní považuji propojení obou složek, ke kterému dochází nejen v představách dětí. Z ilustrace i z textu žák cítil kouzlo, tajemství i dobrodružství. Zobrazení a popsání lesa autorem Františkem Skálou potěšilo každého čtenáře. Proto mě nepřekvapuje, že žáci si knihu rádi přečtou celou a jejich zájem bude i o komiksově pokračování.

Věřím, že některé kniha a její kouzlo znovu zaujme. Knihu Jak Cílek Lídu našel jsem věnovala žákům do třídní knihovny.

Závěr

V teoretické části diplomová práce poskytla přehled aktuální terminologie, která se váže k tématu diplomové práce Souhra výtvarné a verbální složky v knihách pro děti v posledních sedmdesáti letech – výtvarná složka, ilustrátor, verbální složka, spisovatel, čtenář. Dále popsala, jak vnímají knižní tvorbu významní teoretici literatury pro děti a mládež ve vybraném období.

Diplomová práce nabídla rozdělení dětské literatury z hlediska autorství a spolupráce. Popsala vybrané ilustrátory a autory literárních předloh. Definovala, v jakém vztahu může být verbální i výtvarná složka. Ukázala, kde dochází k souhře výtvarné a verbální složky, která je pro dětskou literaturu naprosto zásadní.

Potvrdila to, co ve svých glosách napsal František Holešovský (1982, 8): „*Vlastní sledování ilustrace v knihách pro děti nás poučilo, že nelze posuzovat a hodnotit ilustraci bez úzkého vztahu k textu, nemluvě už o specifičnosti vztahu k dětskému vnímateli.*“

Díky pečlivému sledování souhry ve vybraných dílech z literatury pro děti a mládež utřídila diplomová práce jednotlivá literární díla do pěti kategorií: ilustrace doplňuje text, text doplňuje ilustraci, ilustrace zobrazuje zlomové/nezlomové/jiné body textu, doslovná ilustrace zobrazuje vše, o čem se píše v textu, ilustrace vysvětluje metafory. Je tak popsána rozmanitost vzájemných vztahů mezi ilustrací a textem.

V praktické části diplomová práce nabídla ukázkou čtyř vyučovacích hodin literární výchovy a jedné hodiny výtvarné výchovy, která se drží tématu ilustrace dětské knihy a souhry výtvarné a literární složky. Zároveň popisuje jak jednotlivé hodiny, na fakultní základní škole, probíhaly. Zdůrazňuje důležité propojení literární výchovy s výchovou výtvarnou.

Po dopsání této práce nezbyvá nic jiného, než pokračovat ve studiu nejen dětské literatury. Těším se na sledování nově vznikající literatury a objevování dalších historických děl, které, i přes můj velký zájem o literaturu, zůstávají mi zatím neznámé.

Seznam použitých informačních zdrojů

Odborná literatura

ČEŇKOVÁ, Jana a Petr MATOUŠEK. *Nejlepší knihy dětem: výběr z českých knih pro děti a mládež*. Praha: Komise pro dětskou knihu Svazu českých knihkupců a nakladatelů ve spolupráci s Českou sekcí IBBY, 2014. ISBN 978-80-905680-0-6.

DVOŘÁK, Jan a Robert HÉDERVÁRI. *Kamil Lhoták a kniha*. Praha: Pražská scéna/Vltavín, 2014. ISBN 978-80-86102-88-7.

FILIPEC, Josef a František DANĚŠ. *Slovník spisovné češtiny: pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1978

HOLEŠOVSKÝ, František. *Čeští ilustrátoři v současné knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1989.

HOLEŠOVSKÝ, František. *Glosy k vývoji české ilustrace pro děti*. Praha: Albatros, 1982.

HOLEŠOVSKÝ, František. *Ilustrace pro děti*. Praha: Albatros, 1977.

HUJER, Oldřich, Emil SMETÁNKA, Miloš WEINGART, Bohuslav HAVRÁNEK, Vladimír ŠMILAUER a Alois ZÍSKAL. *Příruční slovník jazyka českého: Díl I. A-J*. Praha: Státní nakladatelství, 1935-1937.

HUJER, Oldřich, Emil SMETÁNKA, Miloš WEINGART, Bohuslav HAVRÁNEK, Vladimír ŠMILAUER a Alois ZÍSKAL. *Příruční slovník jazyka českého: Díl II. K-M*. Praha: Státní nakladatelství, 1937-1938.

MANDYS, Pavel. *2 x 101 knih pro děti a mládež: nejlepší a nejvlivnější knihy*. V Praze: Albatros, 2013. ISBN 978-80-00-03336-5.

OLIČ, Jiří. *Tvrdohlaví*. Praha, 1999. ISBN 80-238-3863-6.

POSPISZYL, Tomáš, ed. *František Skála Jízdárna/Riding school*. Praha: Národní galerie v Praze, 2017. ISBN 978-8-7035-643-2.

PROVAZNÍK, Jaroslav. Literatura pro české děti. [online]. 17. 5. 2003 [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/10179/literatura-pro-ceske-deti>

REISSNER, Martin. *Ilustrace: pohledy na výtvarný doprovod české dětské knihy = Illustration: insights into illustrations to accompany Czech children's books*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2015. ISBN 978-80-7028-439-1.

ROSTOKA, Vladislav a Dušan JUNEK. *Typo:grafik:um*. Bratislava: Veldan, 2016. Progres letter edition. ISBN 978-80-971509-1-4.

STEHLÍKOVÁ, Blanka: *Cesty české ilustrace v knize pro děti a mládež*. Praha: Albatros, 1984. ISBN: 13-782-84.

STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Abeceda lásky: osobnosti, které jsem znala*. Praha: Mladá fronta, 2009. ISBN 978-80-204-1917-0.

STEHLÍKOVÁ, Blanka. *Příběh české ilustrované dětské knihy 1900-2000*. Písek: Sladovna Písek, c2010. ISBN 978-80-254-8249-0.

VOIT, Petr. *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*. Praha: Libri, 2006. ISBN 80-7277-321.

Literatura pro děti a mládež

BLEXBOLEX. *Prázdniny*. Praha: Baobab, 2017. ISBN 978-80-87057-8.

ČECH, Pavel. *O čertovi*. V nakl. Petrkov vyd. 3. Havlíčkův Brod: Petrkov, 2014. ISBN 978-80-87595-27-5.

ČECH, Pavel. *Tajemství ostrova za prkennou ohradou*. Petrkov, 2009. ISBN 978-80-904061-2-4.

DRIJVEROVÁ, Martina. *Sísa Kyselá*. 3. vyd. Praha: Albatros, 2010. Druhé čtení (Albatros). ISBN 978-80-00-02626-8.

HORÁČEK, Petr. *Husa Líza*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0173-1.

HORÁČEK, Petr. *Papuchalk Petr*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0361-2.

HORÁČEK, Petr. *Nový domek pro myšku*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0139-7.

HRUBÍN, František. *Dvakrát sedm pohádek*. 7. vyd. v Albatrosu. Praha: Albatros, 1999. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-000-0687-1.

HRUBÍN, František. *Špalíček veršů a pohádek*. Praha: Studio trnka, 2013. ISBN 978-80-87678-21-3.

HURNÍK, Ilja. *Jak se hraje na dveře a jiné muzikantské pohádky*. 2. Albatros, 1989.

MACOUREK, Miloš. *Mach a Šebestová na prázdninách*. 2. vyd. (v Albatrosu 1.). Praha: Albatros, 1999. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-000-0688-X.

MIKULKA, Alois. *O smutném tygrovi*. Praha: Baobab, 2012. ISBN 978-80-87060-64-3.

MRÁZKOVÁ, Daisy. *Můj medvěd Flóra*. Praha: Baobab, 2018. ISBN 978-80-7515-88-2.

MRÁZKOVÁ, Daisy. *Co by se stalo, kdyby....* Praha: Baobab, 2012. ISBN 978-80-87060-65-0.

NIKL, Petr. *Pohádka o Rybitince*. 2. Praha: Meander, 2008. ISBN 978-80-86283-60-9.

SÍS, Petr. *Hrej, Mozarte, hrej*. Praha: Labyrint, 2006. ISBN 80-868-0307-4.

SÍS, Petr. *Hvězdný posel: kniha o životě slavného vědce, matematika, astronoma, filozofa a fyzika Galilea Galileiho*. Praha: Albatros, 1996. ISBN 80-000-0473-9.

SÍS, Petr, Joachim DVOŘÁK, *Komodo*. V Praze: Labyrint, 2016. ISBN 978-80-86803-41-8.

SÍS, Petr. *Robinson*. V Praze: Labyrint, 2017. ISBN 978-80-86803-43-2.

SKÁLA, František. *Jak Cílek Lídu našel*. Praha: Meander, 2006. Modrý slon (Meander). ISBN 80-862-8344-5.

SKÁLA, František. *Skutečný příběh Cílka a Lídy*. V Praze: Arbor vitae, 2007. ISBN 80-863-0086-2.

SKÁLA, František. *Velké putování Vlase a Brady*. Praha: Arbor vitae, 2007. ISBN 80-863-0088-9.

TRNKA, Jiří. *Zahrada*. Praha: Studio trnka, 2008. Jiří Trnka. ISBN 978-80-87209-15-8.

VOLFOVÁ, Eva a Tereza HORVÁTHOVÁ. *Kočička z kávové pěny*. Praha: Baobab, 2006. ISBN 80-870-2204-1.